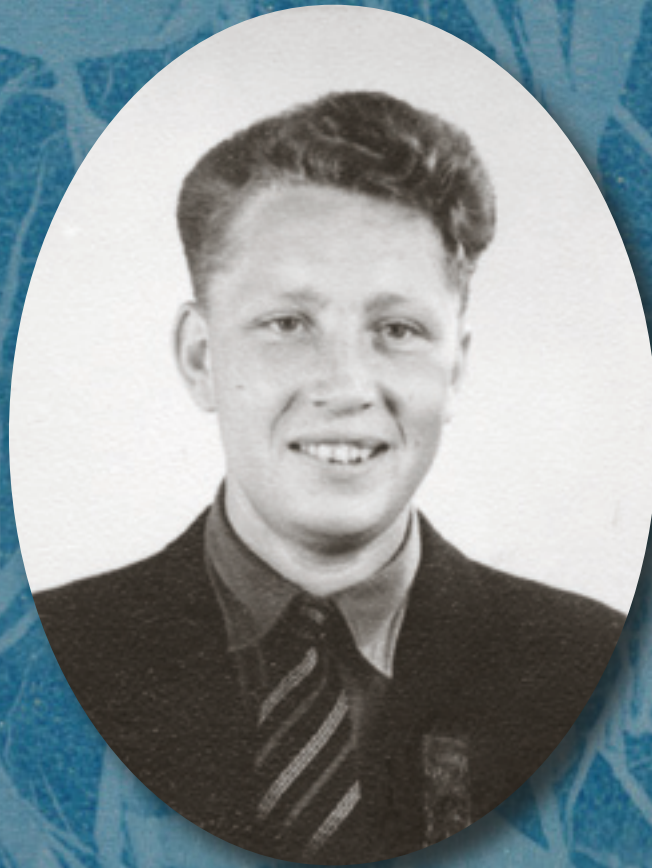

Torbjørn Skuland
Født 11.06.1920 - død 28.08.2005

T. SKULAND
67759

Billeder tatt fra hjemreisen fra Tyske
fangenskap.

Torbjørn Skjeland.

Arestert 23-12-42.

Kristiansands fengsel fra 23-12-42 til 4-1-43.

Grini fangelager nr. Oslo fra 4-1 til 10-6-43.

Sachsenhausen fangelager Tyskland fra 17-6-43 til 4-3-44.

Trebnitz fangelager Tyskland fra 4-3-44 til 30-1-45.

Henkel flyffabriks fangelager Tyskland fra 3-2 til 5-4-45.

Neuengamme fangelager Tyskland fra 5-4 til 13-4-45.

Frøslevs interneringslager Danmark fra 15-4 til 30-4-45.

Sverige fra 1-5 til 25-5-45.

Kom hjem 28-5-45.

Fra Sachsenhausen!

Vi har ikke lid til å antre oppi,
men videre fremad vi stevner.

For Norge oss venter i stultet tropp,
og krever vår vilje og lover.

Takk for godt vennskap, til dere jeg var
sammen i fangenskap.

Takk til Dere for hver ting og tanki dere oss gav
bygd på sympati for en fuller sak

Et lykkelig Norge for alle.

Ja stadig fremad, fremad, for denne sak,

til solskinns signer vårt vinnne slag
vi vil et fullt og lykkelig Norge for alle.

Ernestad, 30. juni 1945.

Tollbjörn.

Fangenumeret mitt fra
Sachsenhausen tatt
av en russisk fange.

Torbjörn Skuland.
Billedet er tatt i Sverige 14de mai 1945

17
Melodi: Vi går over dagstænkte berg.
Dernede i vanviddets land fallera
hvor pakkent holdt liv i alle mann fallera.
der kom grev Bernadotte
flankert av lilla dotte
og springt i feller slaveriets band, fallera.

18
Så gikk vi i bussene inn fallera
Men "Los du Drechsack mach dich runn" fallera
for svenskene de smitte
stjont natt som dag de tille
fra Polersjön til avkroger ved Rhin, fallera.

19
I Danmark var jubelen stor fallera.
så var vi på Skadenavisk jord fallera
"Velkommen hjem" vi hørte
overall vor vi hjerte
vi merket ikke lyskerne det spor fallera.

20
I Sverige vi kom i et bad fallera
hvor kvinner skrubbet oss på vår — rygg vad fallera
de midde lottkender
som klappet våre tander
de er jo også artig verd et hvad, fallera

Tre kamerater fra fangenskapet i Tyskland.

Erling Nord, Rjukan

Knut Tharaldsen
Sverdrupgate 11. Oslo.

Odd Person,
Nordlandsgate 12^{III} Oslo.

V

Og så fikk vi dress, snijje og frakk, fallera
altså de som skulle vært i Skagerak, fallera
Dem har vi oss av siden
de får det nok med tiden
den skraffen som kan passe sånt et frakk, fallera.

VI

Befridd fra nazistenes åk, fallera
og fra det arisk-lystet språk, fallera
den 17de mai vi feirer
i alle norske leirer
for nå er det stilt med nazsi bråk, fallera.

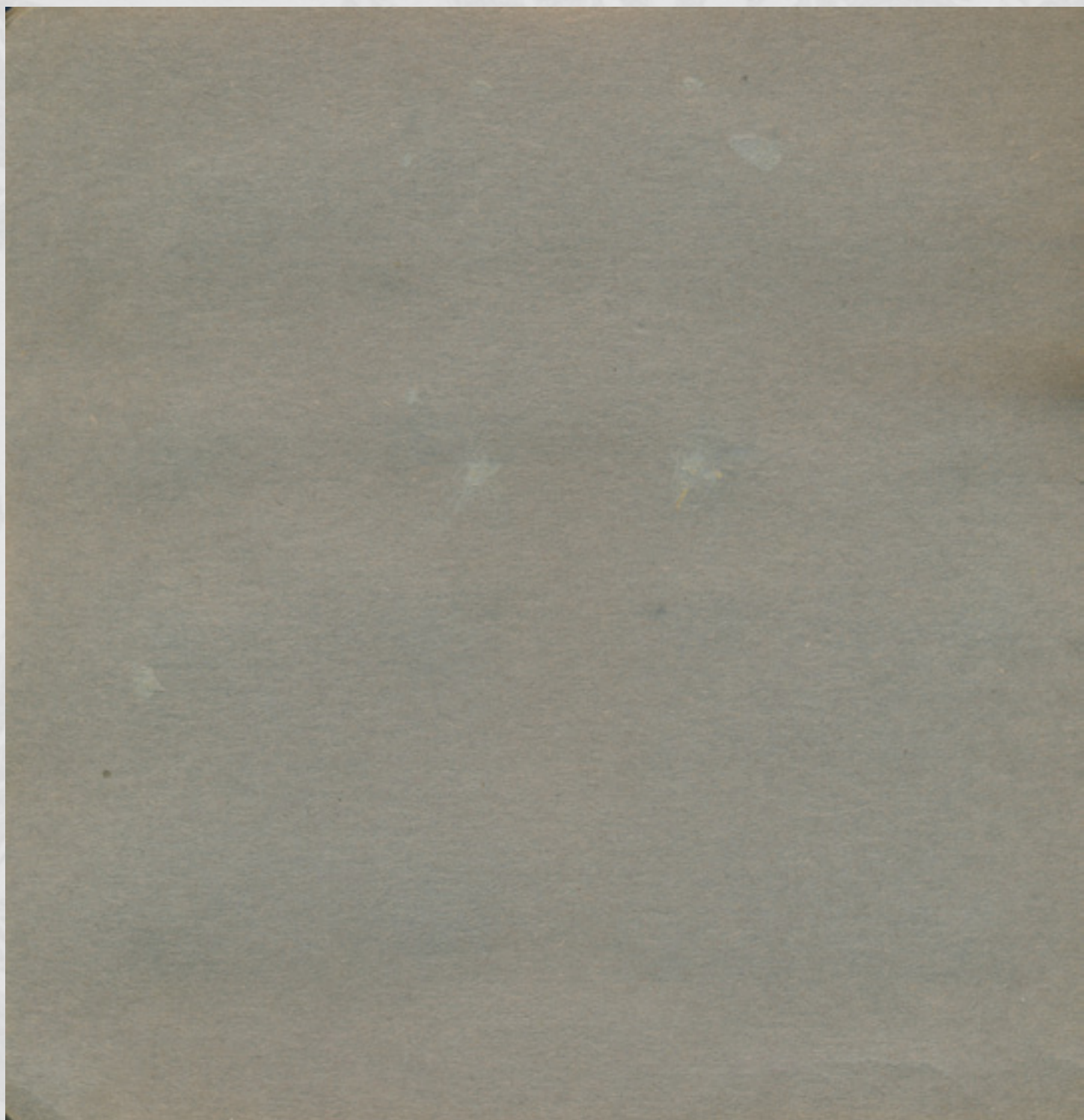
Vise skrevet for 17. de mai
i Sverige 1945.

av B. Bachmann.

Vi fire 17de mai i byen Ronneby, Sverige.

17de mai var den første dagen jeg var helt fri etter fangenskapet, og jeg gikk i Ronnebys gater "helt avlent".

Også fra 17. mai.

Ja endelig var dagen kommet den vi lenge hadde ventet på,
og gutta feiret dagen, og glemte fangekvar.

^{Det var engang.}
En sang fra en kgl. i Sachsenhausen.

Vorset polleline, bo var ein mal, det var engang, slig begynder alle eventyrer. Så tillatt også mig her i en enkel liten sang.

å minnet litt om det som var engang. Der hender jo så meget og det er jo rart igrun. Og minnes litt tilbake nu en stund.

Ref. Engang for lenge, lenge siden var der sommervol, engang for lenge, lenge siden var der monopol. Du hjørte rundt i egen bil og alt var ro og fred, behøvede ikke en mann på bakke til å hugge ved. Engang var russisk en russisk og lyen var rød, engang var kampsten en kampsten og brød var brød. Engang var piket søt og blyg og snarhet mørk med norsk aksang, det var engang, ikke sandt, det var engang.

Engang så lærte vi at når et menneske er født i så har det et krav på å få leve. På skolen lærte vi at barbarisk var forbudt, der kan du se hvor tro kan virke plass. Alt hvad vitenskapen planter til den minste elektron, har resultert i kull og i kanon.

Ref. Engang var elsk din nest reinet for de vises råd, og det å reddet andres liv, blev kalt for edel dåd. Engang var fred på jorden menneskenes jubelsang, og det og ta din nestes liv, blev kalt for mord. Engang var vi overmet jeg og du i menneskenes og offerhestjer, vi tørkte slettes ikke på at det var bombetår.

Engang var alle nordmenn, nordmenn, og sang ikke hver sin sang. Det var engang, ikke sandt, det var engang.

Billeder av
Bjarne Jørgensen
ved ankomsten til
Mandal

Kan du huske at du engang var på eksercis
og gikk og bar på farlige geværer. Du hadde kniv
i belte på soldater vis, men sløv og helt uførlig
naturligvis, men allikevel du var da eld og hjemfret
som besatt. Du gikk i utakt, slet og løp og dalt
Refreng. Og husker du dengang da du satt i kafeen
ja hjerte venn vi hadde kaker dengang husker du
Du var barsk og tapper milliter, men himlen
vet, at du kunne gjøre selv den minste maur fortrol,
Og da så dagen kom og landet krevt dig så fikk
du ja. Et gevær og skulde hjemfret for mor korge
ja. Da var tanken uten svik og blodet frutt
fra hjertet sprang. Det var engang, ikke sandt.
det var engang.

Seleder fra vår
ankoms til Mandal
28 - 5 - 45.

Vi går ut av
bilene.

På vei gjennom
folketingsden.

Vi nærmer oss stander
Lagretterjolen

På vei gjennom folkemøtet

På vei til busstasjonen

Lieber Torbjörn seid
nicht böse oben ich dir
mit so kleine foto schicke
ich habe kein andre, aber

Franz, ett foto,
detta eller et
kan ha om tjön
ett 6 år
jungen stoff.

Franck.
45 år
eller
jungenstoff

François Rogozka
(Franck Rogozka)

Franck var polsk soldat, tatt tilfange
av tyskerne i 1939. Han fikk prøvd de
tyske kampsportsskole i 6 år.

Med sin patriotiske innstilling for sitt land, sin
modige oppførsel mot tyskerne gjorde at vi
nordmenn alltid satte pris på Franck.

"Jeg går heller under i en tysk kampsportsskole,
enn i krig og smerte for de tyske Sveinhundene." Francks ord.

Kjære Jørgensen
takker Mandat-listerne
for den modtagelse de
ger oss.

Tommas Pedersen
takker fra dem som
døde i de tykke lister
og taler til deres pårørende.

P. Nilson
takker på vegne av
studerende

*Også fra
Hjemkomsten til
Mandal*

Især med Ernst og Tommas Røderen i forgrunden.

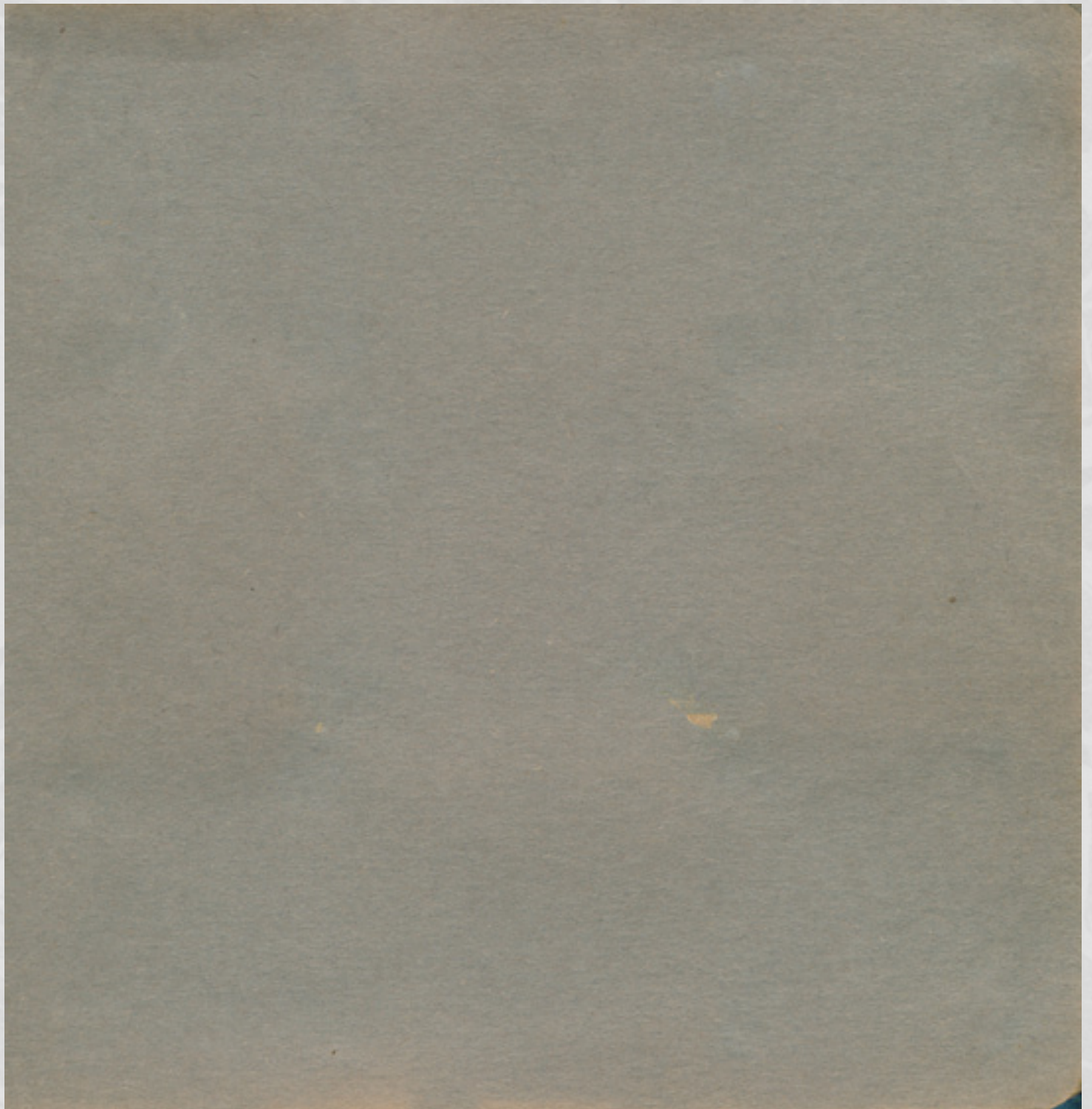

*På åter
för kyrkans tjänst*

*På kyrkan till
Ständar kyrkostämman*

Torbjørn Skuland.
11. juni 1945.
(25. års dagen).

Hans Kaddan, Kålst
var den første tysklandsfange som
kom til Mandaly, sammen med
tennismann Schiltzen som var
flygtet til Sverige.

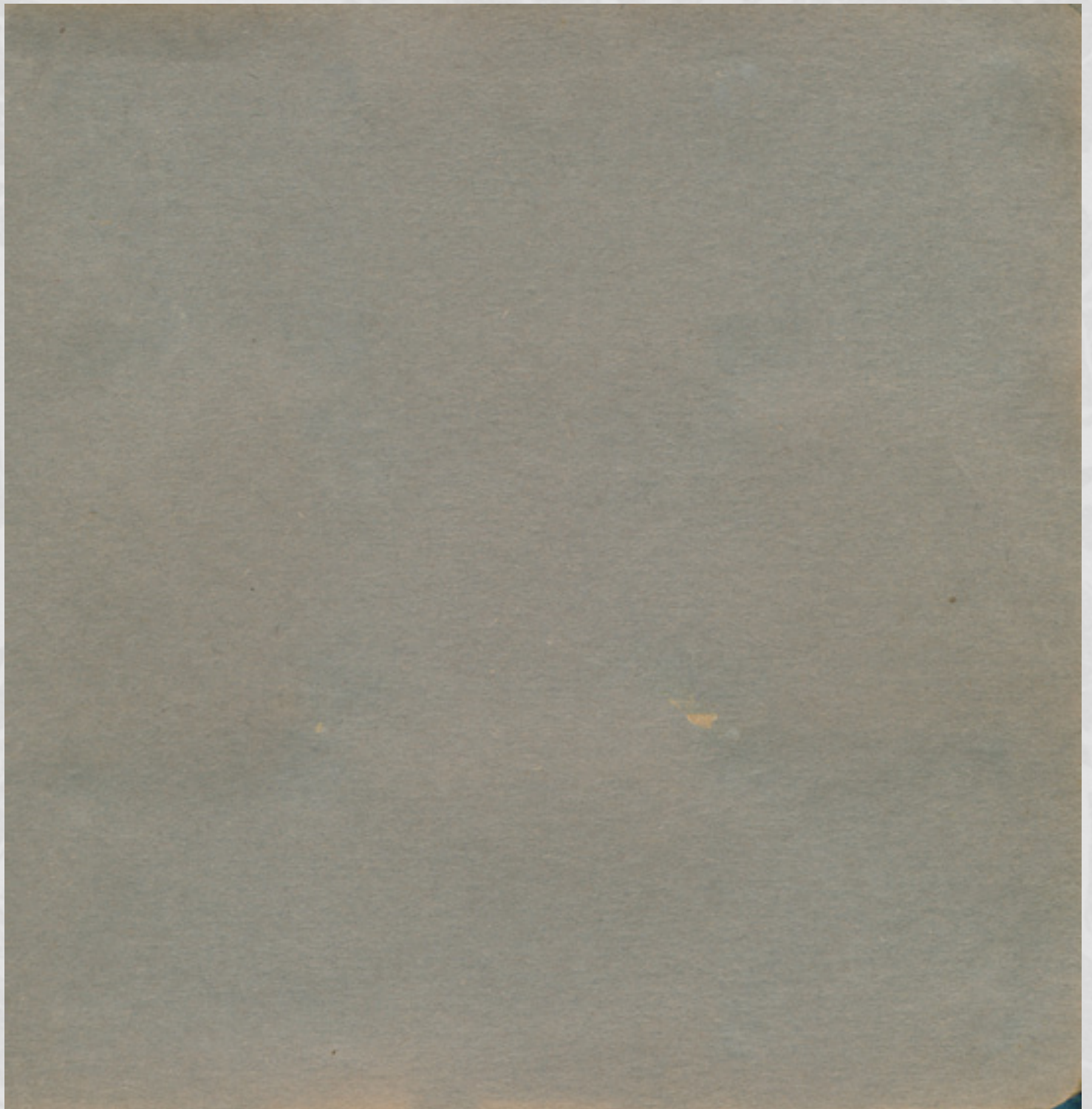
Helner Spang.
Kaptajn i det Norske
flyvåbenet i England.

Tommas Bidersten og Helner Spang.

Tysklands fanger og blomster.

De fire som
kom hjem 27.5.45.

Fra venstre!
Edgar Salvesen
Sjernerøi, Kable
Bygge, Tramsen,
Hundal
Reidar Vabnt,
Holum
German Gabrielsen,
Sjernerøi, Kable

Bjarne Jørgensen har smøt
en bukett med lilykongvaller.

Bjarne Jørgensensten taler.

Bjarne Jørgensen har
organiseret sig blomster

*Fra den tiden jeg var
fangearbejder på Heinkel
flyfabrik.*

Konzentrationslager Sachsenhausen

PRÄMIENSCH EIN

694439 ❄

WERT: RM 1.00

K.L.Sb. 7. H., 500000. Druck: Müller, Osterburg

*Fra den tiden jeg var i
Sachsenhausen.
(1943)*

TORBJÖRN
SKULAND

Konzentrationslager Sachsenhausen

PRÄMIENSCH EIN

956303 ❄

WERT: RM —.50

K.L.Sb. 6. 48. 200 000. Druck: Müller, Osterburg

67759

Konzentrationslager Sachsenhausen

PRÄMIENSCH EIN

694413 ❄

WERT: RM 1.00

K.L.Sb. 7. 44. 500000. Druck: Müller, Osterburg

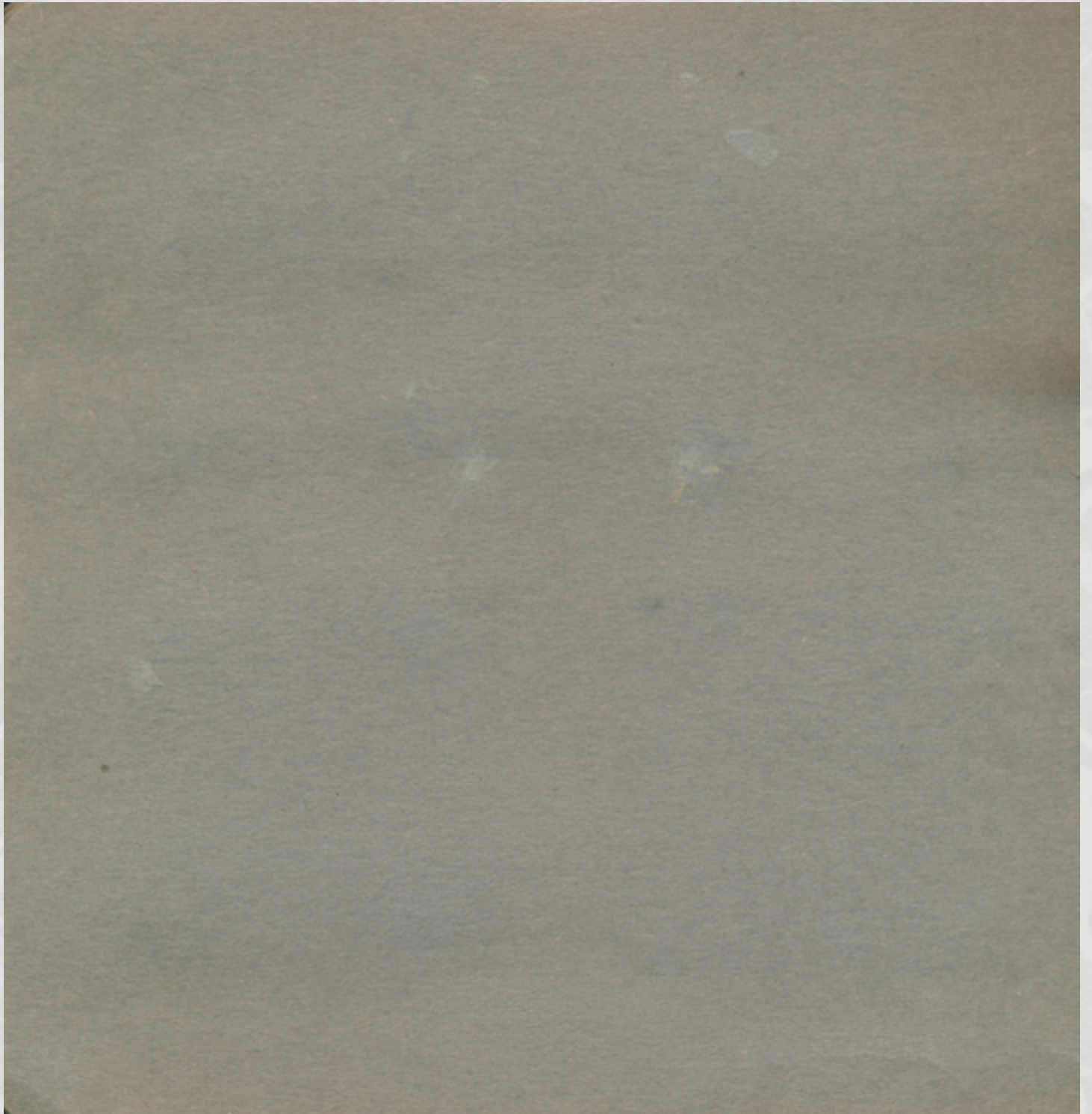
Konzentrationslager Sachsenhausen

PRÄMIENSCH EIN

967497 ❄

WERT: RM 1.00

K.L.Sb. 7. 44. 500000. Druck: Müller, Osterburg

Billeder fra da grini fangene
kom til
Mandal.

grini fanger.

Syrini - marsj.

Konges stolte stammer, fiskest, arbeiderne og bønder,
læger, professorer, rederer og lektorer,
høi og lav fra rik-manns hus og gamle røtter.

Alle sammen, med det samme ord, den samme ro, den gamle
lyst sikket tro.

Her er vi nordmenn, med fangenummer på,
ingen er stormenn, men heller ingen små,
køll som lavt, selv de med mægt, unge og gamle,
gamle og grå.

Alle stemmer i, samme melodi, Syrini sannatori,
taler med sin glori, vår historit.

Syng med alle mann, syng for konges land.

for vår frihet, for vår rett
for den sunde folkerett
for rettferdighet

*Erick Jensen
fra
Standar
Lappeskarjoten*

Alfred Boyesen, standet

*Alf Brungedal
Holum*

lyrini vist!

For på lyrini vi synge vil en sang,
med godt humör da faller tiden aldri lang.
silv om suppa den er klar,
vi med godt humör den tar.
for vi leve kan på poteter og vann.
Det er harde tider som vi lever i,
men vi håper jo å snart å slippe fri
det er ikke farlig nå
så lenge hodet sitter på
for bakom skynen der er himlen alltid blå
Hui og hå.

*På vei op
til bakkt.*

*Luten av!
"De synger visk
ja vi elsker"*

*Iu gate gjennom
folkemengden som fangene marsjerer
op til standar Pappistarsjold.*

*Sjirini fanger isnaft
mid folkemengden.*

Melodi. I sommerens sollyste dager.
Fjøsklands fareruts avskjeds-sang fra Gyrini!

I fra Gyrinis fangjelers skarer.

En flokt nordmenn til Fjøskland skal fare.

Det går mot det vi ikke behager, men vi stemmer i en
sang, hallo, hallo.

Vidras her fra, så spræg og glad, vi vil si pessimister ka, fra holdt
nord, mot syd og sol, det har vi som et godt symbol. I fangjelens
brøstete dager, vi stemmer i en sang, hallo, hallo.

II

Farvel da til Gyrini vi sier, til dert som venter og bier,
På storslepp og sending og rier, ja lev da vel, lev vel
farvel farvel.

Vidras herfra, så spræg og glad, vi vil si pessimister ka,
fra holde nord, mot syd og sol, det har vi som
et godt symbol. I fangjelens brøstete dager vi stemmer
i en sang, hallo, hallo.

Tilskuere.

*Hjemmefronts-
soldater.*

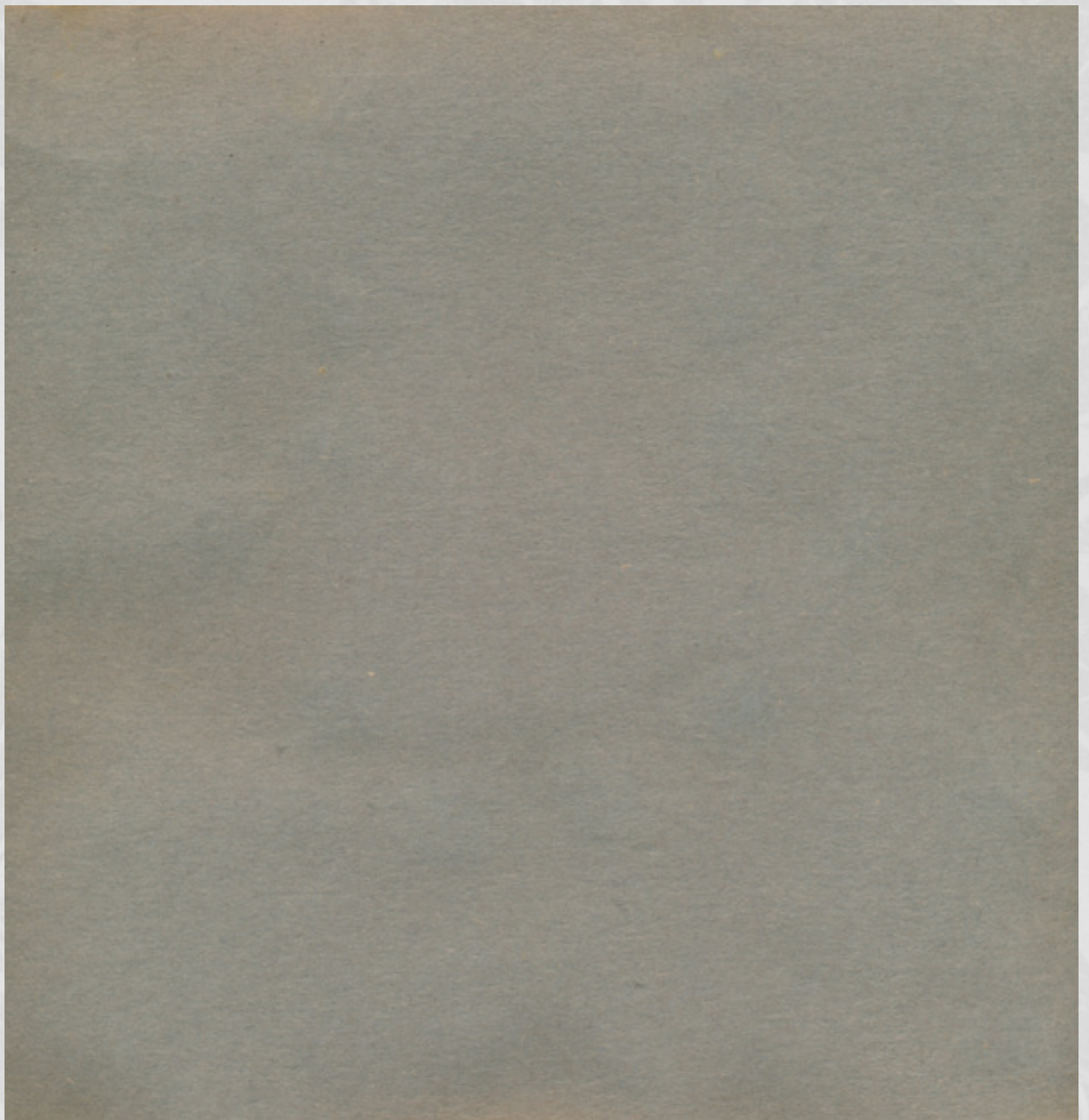

Grini fanger.

*Erik Bensen
Hals.*

Propaganda
som snart blev
gjort til skamme.

Rengjøringen
er begynt.

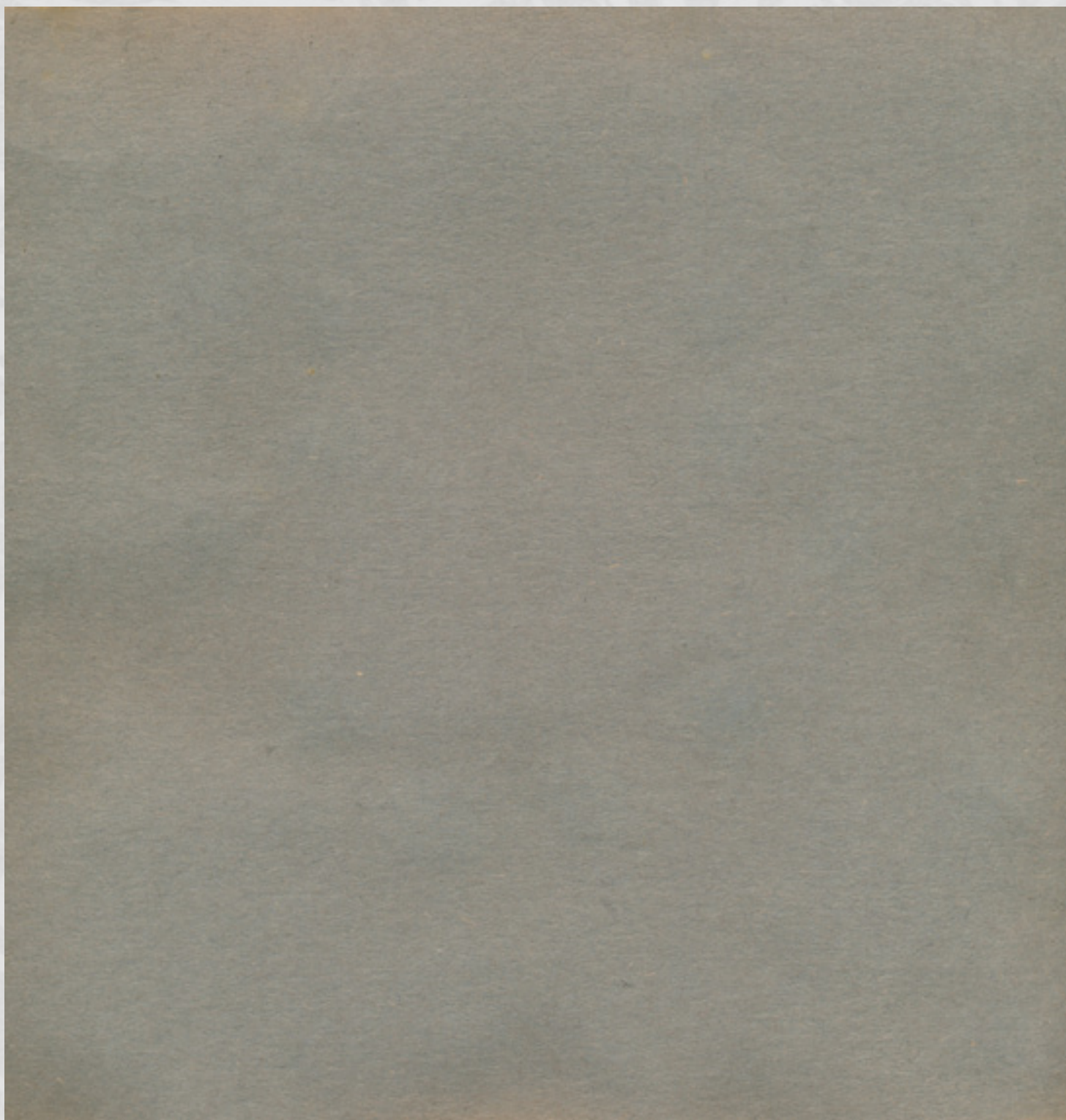

Børthelsen,
Kjggård og
Elofjord i
samtale.

Sally & all over it.

Foto av gramma Kingdomsbyder,
"Hvite busser til Sushoruzh"
1996 var ledvidne,
1 octy inn Sjøland

FORSIDEN SKOLEREISER TEMAREISER ARVEN AKTUELT REISEMÅL DOKUMENTASJON

TIDSVITNER

Siden 1995 har Hvite busser filmet og intervjuet tidsvitnene våre for å bevare historiene deres for ettertiden. Nå kan du selv se og høre fortellingene og lese om hvert enkelt tidsvitne!

Hver historie er unik. Hvert tidsvitne opplevde krigen forskjellig. Enten de satt i konsentrasjonsleir, fengsel, tukthus eller tilintetgjøringsleir. Vi ønsker å gi et personlig innblikk i hvordan fangenes hverdag var. Enten de var kvinner, menn, jøder eller politiske fanger. Felles for dem alle er håpet om en bedre verden for dagens ungdom.

Vi gjør oppmerksom på at vi presenterer historiene slik tidsvitnene opplevde dem. Stiftelsen er ikke ansvarlig for eventuelle faktafeil.

Prosjektet er støttet av Utenriksdepartementet, Læringsenteret og Institusjonen Fritt Ord.

Du er her: Forsiden > Arven > Tidsvitner > Torbjørn Skuland

Torbjørn Skuland

Torbjørn Skuland var medlem av den militærorganisasjonen til Major Laudal på Sørflandet. Han ble arrestert og sendt til Sachsenhausen.

Torbjørn Skuland ble født i 1920 og vokste opp på gården Skuland i Laudal utenfor Mandal.

Han husker godt krigsutbruddet 9. april 1940.

- Jeg jobbet som lagermann på Agder Kjøplag, men bodde fortsatt hjemme hos mor og far. De vokket meg og sa at det hadde blitt krig. De hadde allerede begynt å samle sammen matvarer, for de husket godt rasjoneringsen under den første verdenskrigen, forteller Torbjørn.

Gjennom en arbeidskamerat kom Torbjørn med i motstandsarbeidet. Han ble medlem av Major Laudals milorggruppe. Kameraten som het Kasper Sandnes ble arrestert 19. desember 1942, men Torbjørn var ikke redd det samme skulle skje ham.

Men bare dager etterpå, på lille julaften ble også han arrestert.

En hel gjeng arresterte unggutter ble samlet sammen og sendt til fengselet i Kristiansand.

Han ble sittende på celle frem til **3. januar 1943**, da ble han kjørt opp til Gestapos hovedkvarter Arkivet for avhør.

- Jeg slapp heldigvis tortur. Jeg fortalte litt og nektet for mye. Og så ble jeg sendt til Grini, forteller Torbjørn.

Der ble han satt til å grave grefter. Torbjørn fikk aldri nok mat, og var alltid sulten. Etter seks måneder ble han ropt opp på transport til Tyskland. Rundt 145 fanger fra Major Laudals militære organisasjon ble sendt i **juni 1943** med slaveskipet Monte Rosa.

Skipet la til havn i Danmark, og fangene ble fraktet videre over grensen til Tyskland med tog.

Etter et kort stopp i Hamburg ble halvparten av fangene sendt videre til Sachsenhausen. Den andre halvparten endte opp i NN-leiren Natzweiler.

- Jeg hadde hørt om Sachsenhausen. Vi hadde fått meldinger om personer som hadde omkommet der nede, forteller Torbjørn.

Ved inngangsporten til Sachsenhausen ble fangene møtt av leirkommandanten. Han ga følgende hiten: "I Tyskland holder vi kuer, vi holder kuer så lenge de gir utbytte." Og så stirret han på fangene for å forsikre seg om at de hadde forstått hva han mente.

De nyankomne fangene ble sendt inn i en mottagerbrakke. Der måtte de kle av seg før de ble barberet over hele kroppen. Alt håret ble dratt av med en håndmaskin, noe som gjorde fryktelig vondt. Deretter fikk fangene dusje før de ble desinfisert med lusevæske. Til slutt fikk de utdelt fangeklærne, tyne stripete dresser. På beina hadde de tresko, og i stedet for sokker fikk de fotkuler. Det er en firkantet klut som ser ut som et pusseskin.

Som så mange andre nordmenn måtte også Torbjørn prøve ut sko på forskjellig underlag rundt appellplassen. Torbjørn fikk et par støvler som var for små, men han fikk ikke bytte. Fire mil måtte fangene gå hver eneste dag, i åttetal over appellplassen.

Etter karantenetiden kom Torbjørn på brakke nummer 23 sammen med andre nordmenn.

Også i Sachsenhausen skulle Torbjørn grave grefter.

- Vi var jo skrubbsultne. Så når vi jobbet måtte vi passe på å arbeide i to timer, da spurte vi pent om å få gå på do. Da klarte jeg ofte å stikke meg litt unna slik at jeg fant et bjørkeetre og fikk tatt av noen kvister jeg kunne tygge på. Det hjalp veldig, forteller Torbjørn.

Etter seks måneder med grafegraving fikk Torbjørn beskjed om at han var tatt ut på transport. Han skulle sendes videre. Totalt var det rundt 70-80 fanger som var tatt ut.

De ble kjørt i lastebiler ut av leiren og forbi Berlin.

Ferden endte i en liten by som het **Wulkow bei Trepnitz**. Store områder ble eid av en lokal greve, og fangene fra Sachsenhausen ble satt til å bygge brakker i et skoghoft på området.

Først måtte trærne vekke for å rydde plass til tomtene, noe som var et kolossalt tungt arbeid.

- Etter to måneder var vi segneferdige. Men det er noe som heter at når neden er størst er hjelpen nærmest. Og like etterpå kom de første Røde Kors-pakkene med mat til oss. Det hjalp veldig på kosten.

Og etter hvert ble det bygget brakkebyer i skoghoftet.

En stund senere ble Torbjørn spurt om han kunne være med å snekre lemmer som skulle blende vinduer.

I slutten av januar 1945 nærmet østfronten nærmet seg. Torbjørn og de andre fangene ble beordret ut på marsj en sen natt. På jernbanestasjonen i Trepnitz ble de beordret inn i kuvogner hvor de ble stående som slid i tærne. I løpet av natten kjørte toget gjennom et sanderbombet landskap og deretter til Oranienburg. Neste morgen ble fangene kjørt til Heinkel flyfabrikk. Fabrikken var bygget opp igjen etter bombeangrepet som drepte rundt 800 fanger.

Torbjørns oppgave var å ta i mot flydelere og legge dem i riktige hyller og skuffer.

● Lærker

● Disclaimer

På Heinkel ble Torbjørn kjent med en ung gutt fra Tsjekkoslovakia som he Leon. Han bodde på den såkalte "jugendblokk" ungdomsblokken på Heinkel flyfabrikk. Den unge gutten var helt alene i verden, foreldrene var borte – det samme var tre søstre. Han søkte tydelig kontakt og ville så gjerne stoppe strømpene til Torbjørn. Den norske fangene ville nedig gi strømpene fra seg, men gjorde det likevel. Og et døgn etterpå fikk han strømpene tilbake – nyvasket og flott stoppet.

En søndag formiddag i mars ble fangene beordret tilbake til Sachsenhausen. Byen Oranienburg utenfor leiren var så ødelagt at fangene ikke kom gjennom, de måtte gå omveier.

Neste morgen ble de hentet av skinnende hvite busser fra svensk Røde Kors.

- Det jeg husker best var den hilsenen jeg fikk fra den svenske lotta. Hun tok hver enkelt fange i neven og ønsket oss velkommen om bord. Hun var så hellig, og viste slik medmenneskelighet. Inne i bussen smilte hun til oss og sa at det lå en matpakke under hvert sete, vi kunne bare spise!

Bussen kjørte til konsentrasjonsleiren **Neuengamme** hvor alle fangene ble samlet. Der var Torbjørn i vel to uker. Han var blant de siste som ble kjørt ut og over grensen til Danmark og videre til Sverige.

Etter et opphold i Sverige tok Torbjørn toget hjem til et fritt Norge. Under togturen fikk Torbjørn oppleve både den høyeste glede og den dypeste sorg. Et minne sitter spikret.

- En kamerat av meg fortalte at han møtte et ektepar på perrongen. De hadde på sine fineste klær og bar en flott blomsterbukett i hånden. De spurte om sønnen var med toget. Mennene om bord rister på hodet, og foreldrene får vite at sønnen omkom i Natzweiler. Frua ble hengende i armen til mannen og hun begynte å gråte. Blomsterbuketten dalte mot jorda.

- Jeg glemmer aldri ordene fra en av medfangene Bjørne Jørgensen. Han takket for velkomsten og fremmetet og sa at dette skulle ha vært en av de sterke dagene i våre liv. Foran hele folkemengden sa han: "Her står det mennesker med den dypeste sorg en kan bære, og jeg feiler med dere. Mange av våre beste kamerater forsvant på reisen gjennom de tyske konsentrasjonsleirene. Måtte fiheten virkelig koste så mye? Ja, den måtte det."

Så sa han ikke mer, avslutter Torbjørn Skuland.

KONTAKT

- Om oss
- Kontakt oss

PRAKTISK

- Praktisk informasjon
- Reisevilkår
- Prislister 2012

© Stiftelsen Hvite busser til Auschwitz © | Tlf. + 47 35 93 31 10 | Faks + 47 35 93 31 11 | hvitebusser@hvitebusser.no

Heinkel

Fra Wikipedia, den frie encyklopedi

Heinkel Flugzeugwerke var en tysk fly produksjon selskap grunnlagt av og oppkalt etter Ernst Heinkel . Det er kjent for å produsere bombefly for Luftwaffe i andre verdenskrig og for viktige bidrag til høyhastighets flytur.

Historie

Heinkel ble etablert på Warnemünde i 1922, etter at restriksjoner på tysk luftfart pålagt av Versailles-traktaten var avslappet. Selskapets første store suksess var utformingen av Heinkel He 70 *Blitz* høyhastighets post flyet og passasjerfly for Deutsche Luft Hansa i 1932, som brøt en rekke luft fartsrekorder for sin klasse. Det ble etterfulgt av to-motors Heinkel He 111 *Doppel-Blitz*, som ble en bærebjelke i Luftwaffe under andre verdenskrig som et bombefly. Heinkel viktigste designere på dette punktet var twin Günter brødrene , Siegfried og Walter, og Heinrich Hertel . Firmaets hovedkvarter var i Rostock senere kjent som *Heinkel-Nord* (Heinkel-Nord), med en ekstra *Heinkel-Süd* anlegg i Schwechat , Østerrike, etter Anschluss i 1938.

Ruinene av Heinkel hovedkvarter i Rostock

Heinkel Selskapet er mest forbundet med luftfartøyer som brukes av Luftwaffe under andre verdenskrig. Det begynte med tilpasningen av Han 70 og, i særdeleshet, til han 111, brukes som bombefly. Heinkel også Luftwaffe eneste operative tung bomber , den Heinkel He 177 , selv om dette aldri ble utplassert i betydelig antall. Den tyske Luftwaffe utstyrt begge disse bombefly med *Z-Gerät*, *Y-Gerät*, og *Knickebein*, utviklet av Johannes Plendl , og dermed var de blant de første flyene til funksjonen Advanced Night navigasjonsenheter, vanlig i alle kommersielle fly i dag.

Heinkel var mindre vellykket i å selge jagerfly design - før krigen, Heinkel He 112 hadde blitt avvist i favor av Messerschmitt Bf 109 , og Heinkel forsøk til toppen Messerschmitt design med Heinkel He 100 mislyktes på grunn av politisk innblanding i Reichsluftfahrtministerium (RLM - Reich Aviation departementet). Selskapet har også gitt Luftwaffe med en fremragende natt fighter, den Heinkel He 219 , som også led av politikk og ble produsert bare i begrenset antall. Derimot, den eneste tunge bombefly i tjeneste med *Luftwaffe* under krigen år - Heinkel He 177 viste seg å være en av de mest plagsomme tyske krigstid fly design, plaget med en rekke - motoren tenner fra sin generelle flyskroget utforming blir mis- oppgave å være bygget for å være i stand til å utføre moderat vidvinkel dykk bombingen angrep fra det øyeblikk av sin godkjenning av RLM tidlig i november 1937.

Fra 1941 til slutten av krigen ble selskapet fusjonert med motorprodusenten Hirth å danne **Heinkel-Hirth**, noe som gir selskapet mulighet for produksjon av egne kraftverk.

Heinkel navn var også bak pionerarbeid i jetmotor og rakett utvikling. I 1939, fløyet av Erich Warsitz ,^[1] den Heinkel He 176 og Heinkel He 178 ble det første flyet til å fly under væske-drivstoff rakett og turbojet makt henholdsvis, og Heinkel var den første til å utvikle en jet fighter å prototype-stadiet, det Heinkel He 280 . Dette siste flyet aldri nådde produksjonen men siden den RLM ønsket Heinkel å konsentrere seg om bomber produksjon og i stedet fremmet utviklingen av den rivaliserende Messerschmitt Me 262 . Veldig sent i krigen, en Heinkel jet fighter endelig tok til luften som Heinkel He 162 , men det hadde knapt satt i tjeneste på den tiden av Tysklands overgivelse.

Etter krigen ble Heinkel forbudt produksjon fly og i stedet bygget sykler , motor scootere (se nedenfor), og Heinkel Microcar . Selskapet til slutt tilbake til fly i midten av 1950, lisens bygge F-104 Starfightere for den vesttyske Luftwaffe. I 1965 ble selskapet absorbert av Vereinigte Flugtechnische Werke (VFW), som var i sving absorbert av Messerschmitt-Bölkow-Blohm i 1980 og senere ble en del av EADS .

Produksjon av Heinkel He 111 i 1939

Torbjørn Skuland i Sachsenhausen:

**Torbjørn Skuland
foran porten i
Sachsenhausen.
Gjensynet med
konsentrasjons-
leiren ble
sterkt for
mandalsmannen.**

Fange nummer 67759

**Med hvite busser
tilbake til
bestialitetens
minnesmerker**

Del 1

Sachsenhausen

■ Tyskerne brukte Sachsenhausen som konsentrasjonsleir fra 1936 til 1945. Fangebelegget var de siste krigsårene cirka 30 000. Fra 1941 til 1944 ble omkring 2450 nordmenn sendt til leiren. 200 av dem døde. Etter krigen ble leiren en tid brukt som fengsel.

■ Nå er området omgjort til museum. Minnestøtter er satt opp og besøkende kan se både forsøksrom, henrettelsesplassen og rester av krematoriet.

gjennom porten igjen

Tre generasjoner forbereder et sterkt møte med Sachsenhausen nesten 50 år etter at
er initiativtaker til «Hvite busser»-turen for sønnen Torje (15) og hans klassekamerater

Torje følger be tilbake til Sach

Bestefar Torbjørn Skuland ble satt fri. Skulands svigersønn, Tor Bernt Sunde, er fra Mandal.

Bestefar

4. febr. 1995

senhausen

MANDAL: Mange ganger har Torbjørn Skuland (74) fortalt barnebarnet Torje Sunde (15) om opplevelsene i tysk fangenskap under andre verdenskrig. Nå forbereder tre generasjoner Sunde/Skuland seg på et sterkt møte med konsentrasjonsleirene – 50 år etter frigjøringen. For første gang skal Torbjørn Skuland tilbake til Sachsenhausen.

Av
TRUDE N. OMLAND

For ungdomsskoleeleven Torje Sunde blir klasseturen med «Hvite busser» til konsentrasjonsleirene i Tyskland og Polen enda mer spesiell enn for klassekameratene. Han er den eneste eleven som har med en bestefar som sannhetsvitne.

Torje har hørt mye, lest mye og sett mye. På film.

Nå ser han med alvorsfylt spenning frem til «levende» historieundervisning rundt krigens uhyggelige minnesmerker.

– Det er viktig å lære av krigen, ikke minst nå som nynazisme og antisemittisme gror fram igjen, sier niendeklassingen.

For bestefaren, Torbjørn Skuland fra Mandal, innledet arrestasjonen lille julaften 1942 flere års undertrykkelse i tysk fangenskap – først på Grini, senere i konsentrasjonsleiren Sachsenhausen og dens underleire.

Torbjørn Skuland, fange nummer 67759, opplevde brutaliteten satt i system. Dag etter dag ble han vekket klokka 04.30 og kommandert til oppstilling på appellplassen en time senere. Han gikk i kø, sto i kø, som alle andre, drevet av strømmen, truslene, frykten.

Hver dag gravde han grøfter; 3,25 meter fram, 1,25 meter dypt og 1,25 meter bredt før pause klokka 12 – og like mange kubikkmeter i løpet av ettermiddagsøkten.

Men han var heldig, alt tatt i betraktning. Mandalitten kom fra det med livet i behold, og unnsjapp tortur. Bare en gang minnes

han det beryktede flatneveslaget mot kinnet som reprimande for å ha hilst med feil hånd. Mange fangekamerater ble torturert, mange henrettet.

– Det forundrer meg at ikke verden har lært mer av krigen. Den som glemmer historien, må leve den om igjen, sier Skuland ettertenksomt. Nesten 50 år etter fri-

gjøringen skal 74-
Lørdag 5. mars gå
til Sachsenhausen
barnebarna Torje
og deres kusine T
teren Ruth og sv
Bernt Sunde, fang
Ljungqvist og en
ver fra Blomdalen
Mandal. Under n
sagt ja til å følge d
«Hvite busser til
sannhetsvitne.

– Da jeg kom til
i juni 1943 og sj
hvordan det va
«Jævlig. Her er de
enda en gang de
gang deg selv.

Du må ikke la
deg.» Da jeg end
prøvde jeg å skyve
Jeg er ikke bitter o
gjensynet med le
har jeg vært bedt i

Skoleferie i Auschwitz

Klassekontakt Tor Bernt Sunde ville gi klasse 9D ved Blomdalen ungdomsskole i Mandal en minnerik avslutning på ni års skolegang. Valget falt på «Hvite busser til Auschwitz».

19 av 22 klassekamerater har meldt seg på klasseturen i vinterferien, sammen med noen foreldre, en bestefar og andre interesserte. For å fylle opp de 72 setene i busser, har tilbudet også gått ut til andre niendeklassinger ved ungdomsskolen.

Initiativtaker Tor Bernt Sunde mente klassen fortjente en skikkelig avslutning, samtidig som han la vekt på å finne et opplegg med innhold og mening. Nidagers-reisen går av stabelen fra 4. til 12. mars og arrangeres i privat regi, mens skolen støtter

opp med relevant
Elever fra 9D ska
om krigen – en før
ren. Arrangøren h
misk støtte fra s
og organisasjon
kerne skal besø
sjonsleirene Sach
Auschwitz I og II.
sen, som var en a
ter de uttrykket
Frei» over porten.

Dette var en hå
fordi de visste
veien ut av leiren
lig gikk gjennom
pa.

Det var i denne
te norske fanger
dem Torbjørn Sku
Ljungqvist fra Ma
tar på turen som t

åringen tilbake. Han inn porten sammen med (15), Eline (7) orhild (14), datigersonnen Tor ekamerat Arvid rekke skolee- ungdomsskole i oe tvil har han denne turen med Auschwitz» som

Sachsenhausen purte en annen r, svarte han: et først deg selv, g selv og tredje

noe gå inn på elig kom hjem, krigens fra meg. og gruer ikke for iren. Imidlertid ned på lignende

turer tidligere, men latt det være, forklarer bestefar Skuland.

Han var i tvil nå også, men mener det er viktig at verden, og ikke minst unge mennesker, får se konsentrasjonsleirene for å demme opp mot nynazismen.

– Den generasjonen som vokser opp nå, skal ikke lide for det som skjedde den gang. Men det er viktig at ungdommen får holdninger. At «Hvite busser» har med noen som har sittet i fangenskap i Tyskland, betyr mye for overføring av informasjon, mener Torbjørn Skuland. Han håper turen vil gi niendeklassingene lærdom som de kan bygge videre på.

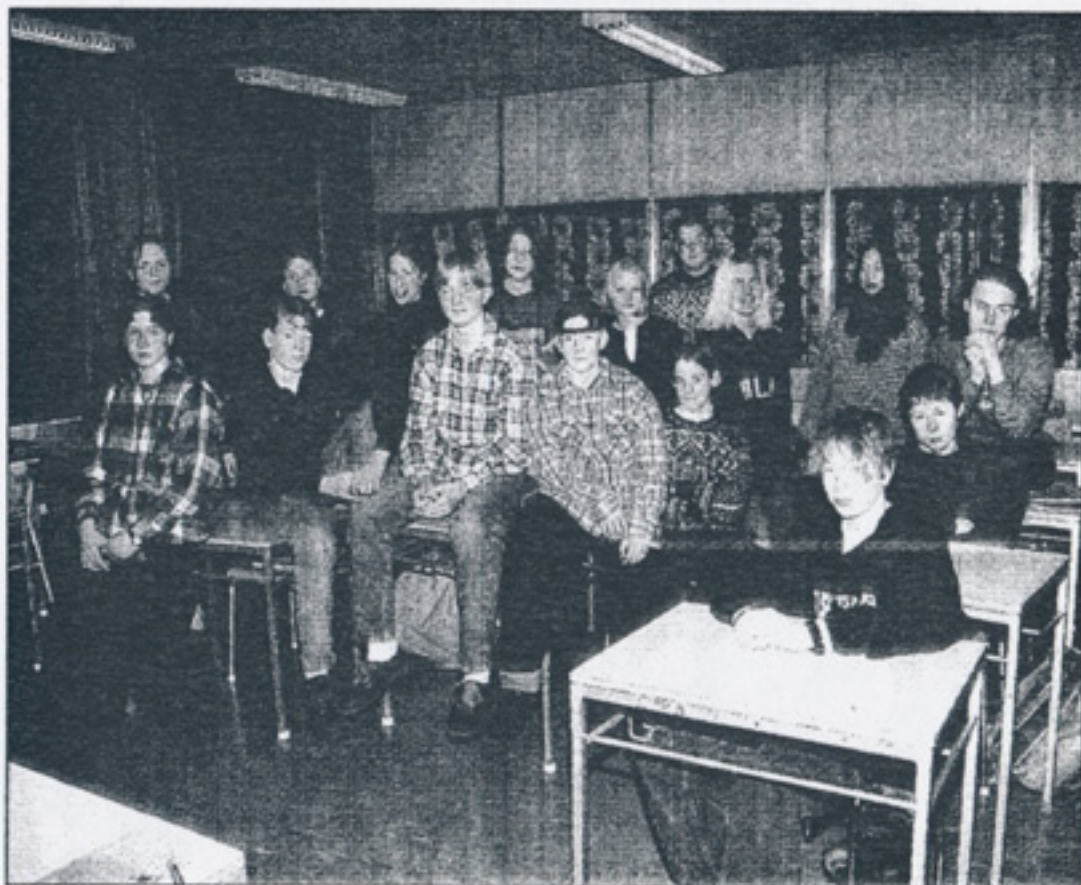
– Samarbeid er den eneste veien å gå for å holde fred i verden. Til tross for at det er friheten og retten til å leve som er viktig, blir altfor mange mennesker undertrykt den dag i dag, beklager krigsfangen.

«Hvite busser

Foreningen Hvite busser til Auschwitz har som formål å motarbeide den økende tendensen til nynazisme og fordreining av historien om

Den andre verdenskrigs forbrytelser ved å arrangere bussturer til tidligere konsentrasjonsleire. Foreningen Hvite busser til Auschwitz vil gjennom bussturene bidra til håp for en god og fredelig verden, hvor det ikke er plass for løgn, hat eller rasisme, men sannhet og kjærlighet.

Foreningen Hvite busser til Auschwitz vil jobbe for at den oppvoksende generasjon får «oppdragelse» i demokrati og menneskerettigheter. Omkring 20.000 fanger ble i april 1945 evakuert fra Tyskland til Sverige med «hvite busser» fra Røde Kors.

Klasse 9D ved Blomdalen ungdomsskole i Mandal markerer slutten på ni års samhold og skolegang med «Hvite busser til Auschwitz» i vinterferien. På skolepultene til høyre Espen Hornstuen (forrest), Geir Flemming og Marius Asp. Fremste rekke f.v. Terje André Knutsen, Torje Sunde, Bjørn Erik Lande, Roy Fasselund og Rune Braadland. Bak f.v. Åshild Naglestad, Gunhild Stalsberg, Benedicte Clausen, Knud Berthelsen, Marit Helberg, Åsmund Idland, Mette Lund og Lene Petersen.

Z

undervisning. I lage to aviser og en etter tur søkt økonomiat, kommune r. Reisedelta- ke konsentra- senhausen og I Sachsenhau- rbeidsleir, mø- «Arbeit macht

n mot fangene, at den eneste mest sannsyn- krematoriepi-

leiren de fles- ne satt, blant iland og Arvid ndal som del- idsvitner.

22 år gammel ble han fratatt menneskeverdet, trakassert og holdt som fange av tyskerne. Som fange nummer 67759 kjempet han en hard kamp for å overleve i konsentrasjonsleiren Sachsenhausen i Tyskland. Lørdag gikk Torbjørn Skuland (74) fra Mandal nok en gang gjennom porten prydet med skiltet «Arbeit macht frei». Det ble et hardt gjensyn.

Hege Opseth

50 år etter frigjøringen drar mandalsmannen Torbjørn Skuland tilbake til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen i Tyskland. Han har delte følelser før gjensynet, men velger å gjenoppleve fangenskapet i leiren for å fortelle neste generasjon om brutaliteten som var satt i sitt ytterste system. Stille står han foran porten han gikk gjennom som 22-åring.

Hån

«Arbeit macht frei». De tre kjente ordene var et hån mot fangene. For fangene betydde nemlig ikke det umenneskelige slitet frihet. Det betydde døden. På dokumenter fra krigstiden står det at samme hva som var årsaken til at fangene døde, skulle dødsfallet kun betegnes som hjertesvikt, kreft, tuberkulose, alderdom, lungebetennelse eller magesår.

Hardt gjensyn

– Det er hardt å se leiren igjen, men ikke verre enn at jeg tåler det, fastslår Skuland etter å ha ruslet rundt på området. Rester av krematorieovnene står der, henrettelses-plassen er fylt med friske blomster og minnestøtter er satt opp. 50 år er gått siden Skuland – mager og utslitt – ble hentet av de hvite bussene. Mye er forandret siden den gang. Men han kjenner seg mer enn godt igjen.

– Der borte stod brakken jeg bodde i, sier han og peker mot nummer 24.3

Veide 46 kilo

Minnene strømmer på. Skuland er forsiktig med å gå i detaljer om hva som skjedde under fangenskapet.

– Ingen vil tro hva som skjedde. Det er vanskelig å fortelle om brutaliteten. Mange tror kanskje ikke det var så galt siden vi kom hjem igjen, kommer det stille.

Men han letter litt på lokket. Forteller om den nagende sulten. Fangene fikk lite mat. En brødkalk. Litt suppe. På det verste veide Skuland bare 46 kilo.

– Jeg pleide å holde tale for magen og forklarte den at 'du kan få all maten du vil når verdenskrigen er slutt'. Han smiler litt vemodig ved tanken. Når sulten gnagde som verst, sørget han for å nappe til seg en bjørkekakvist på vei til greftene. Det hjalp litt mot den verste sulten.

Foran minnesmerket som er plassert der SS-soldatene satte frem galgen under apellene.

Horte smertestønn

Vi står på apellplassen. Det er her fangene måtte stille seg rekkevis fem og fem etter at arbeidsdagen var slutt. En offiser hadde opptellingen. Dersom noen manglet kunne seansen ta flere timer.

– Å stå var verre enn å gå. På apellplassen kunne jeg høre stønnene fra fanger som ble slått. Avstaffelsen førte til at musklene regelrett ble knust. Husker jeg sa til en medfange «det er djevelsk», forteller 74-åringen.

Snauklipt

Kommandanten for leiren sørget for at fangene ikke bare ble fornædret fysisk, men også psykisk. Da Torbjørn Skuland kom til Sachsenhausen ble han snauklipt på hele kroppen. Det ble ikke brukt en effektiv barberingsmaskin. I barbarenes rike holdt det med en slev saks. Og så var det avslussing.

– Bank i bordet. Jeg hadde ikke lus en

gang i løpet av den tiden jeg var i Sachsenhausen, kommer det fra Skuland.

Før det ordinære leirlivet startet, ble fangene holdt i karantene i åtte dager. Tyskerne var redd for smittsomme sykdommer. Skuland husker epda springmarsjen rundt i ring på området. De ble tvunget til å springe i løpet av tiden i karantene.

– Vi løp fire mil på en dag. Jeg slapp etter to ganger fordi jeg gikk og spurte etter skonummer 44. Det hadde de ikke, husker han. Området han sprang på for så mange år siden er uforandret. Steinete og ubehagelig.

Groftgraver

– I leiren var det først deg selv, så deg selv, og en tredje gang deg selv. Dagen startet med skjellsord. Det var tøft, men du måtte ikke la noe gå inn på deg, beretter han.

Arbeidet som groftgraver i kanal to var beinhardt. 3,25 meter langt, 1,25 meter bredt og 1,25 meter dypt. I løpet av seks ti-

Elevene fra Blomdalen skole i dyp samtale med Skuland. Spørsmålene om hvordan han opplevde fangenskapet var mange.

mer skulle jobben være gjort. Etter mid-dagspausen var det å ta fatt på en ny om-gang. Hele tiden med tilropene «schnell, schnell, tempo, tempo».

- Jeg sov. Sov for enhver pris, når kvel-den kom. Det var nødvendig for å klare nes-te dag, sier den tidligere krigsfangen til Lindesnes. Til å varme seg i brakke num-mer 23 hadde han to ulltepper. Tilgriset av ekskrementer og oppkast fra fanger som hadde dem før han.

Pisket fangene

Vi nærmer oss piggrådgjerdet. Like i nær-heten er det satt opp et varselskilt med død-ningehode. Enda et vondt minne dukker opp. Skuland skulle spasere med en med-fange rundt på plassen en kveld da porten ble åpnet. En lang rad med kvinner kom in-nenfor. SS-kvinnfolk gikk inn i mengden - de slo løs på forsvarsløse fanger med pisk. Det var et grusomt syn.

- Kvinnene falt sammen som domino-brikker. At noen kan være så brutale, suk-ker Skuland.

Minnes de drepte

Besøket i Sachsenhausen avsluttes med en minnehøytidelighet over drepte fanger. Reyken fra krematoriepipen er for-svunnet. Brakkene er ikke mere, smertehy-lene fra ofrene i SS-legenes forsøksrom er stilnet. Men for de overlevende er minnene fremdeles levende. Og de er opptatt av at fremtidige generasjoner aldri må glemme!

- Dersom det skjer igjen, er det dere det går utover, sier en alvorlig Torbjørn Sku-land til elevene fra Blomdalen skole og leg-ger ned en rød nellik foran minnestøtten som er reist for de som døde. Datteren

Ruth, svigersønn Tor Bernt Sunde og bar-nebarna Torje, Eline, Torhild og de andre niendeklassingene legger også ned blom-ster.

- Det er fint å være sammen med elevene. De er veldig interessert i å høre om det som foregikk her, kommenterer Skuland.

Sterk kontrast

En form for illegalt arbeid var grunnen til at Torbjørn Skuland ble hentet av Gestapo på Agder kjøpelig lille julaften 1942.

Da han ble hentet av de hvite bussene i 1945 hadde den unge mannen vært gien-nom et levende helvete. Møtet med de men-neskelige mannskapene på bussen var en sterk kontrast til det brutale leirlivet. På veien hjem til Norge og Mandal var han vit-ne til alt fra den høyeste glede til den dy-peste sorg.

- Jeg satte i gang å arbeide på gården hjemme og forsøkte å skyve minnene om krigen fra meg. Jeg synes jeg har klart det godt, konkluderer fange nummer 67759.

Ikke bitter

- Er du bitter for alt du har vært igjennom?

- Nei, jeg er ikke bitter. Jeg hater ikke tyskere. Hadde vi vært tyskere i den tiden hadde nok vi også blitt på Hitlers propagan-da, svarer Torbjørn Skuland.

Den tidligere fangen går ut av porten nok en gang. Gjensynet med fortiden har tatt på. Minnene er mange og vonde. Men Skuland er glad for at han valgte å reise med barnebarna og klassekameratene til-bake.

- I leirene var brutaliteten satt i sitt yt-terste system. Nå har de unge fått sett det med egne øyne, fastslår Skuland.

Stiftelsen Arkivet

Vesterveien 4
4613 Kristiansand

Åpningstid:

Man. - fre.: 8.00 - 15.00

Tlf. 38 10 74 00

Fax: 38 10 74 07

E-mail:

kontakt@stiftelsen-arkivet.no

www.stiftelsen-arkivet.no

Åpningstid i Gestapokjelleren:

15. august - 20. juni

Søndag: 13.00 - 15.00

Guidet omvisning 13.30

Sommeråpent:

Man. - fre.: 11.00 - 15.00

Guidet omvisning 11.30

Pris for besøk i

Gestapokjelleren:

Barn/ studenter kr. 20,-

Voksne kr. 40,-

Omvisning for grupper

etter avtale

Hovedsponsor:

agder energi

ARKIVET

Gestapokvarter 1942-45

er gjenskapt i kjelleren. Åpent for publikum

Informasjonssenter om krigsårene 1940-45

Utstilling, fagbibliotek, film/ billedarkiv og database

Samlokalisering humanitære organisasjoner

FN- sambandet, Redd Barna, Vest-Agder Røde Kors,
Stiftelsen Arkivet, ARC-aid, Amnesty International,
C.I.S.V, Kvekerne og Agder Historielag

Utdannings og forskningscenter

for fremtidsrettet freds- og konfliktforebyggende arbeid

Senter for fredshistorie

Fagbibliotek, film/ billedarkiv og database

Redd Barna

FN-sambandet

Vest-Agder Røde Kors

ARC-aid

Vitne til brutalitetens historie

Mandals-ungdommer til konsentrasjonsleir

I høstferien drar bortimot 60 elever og foreldre fra Blomdalen Ungdomsskole for å sette seg litt inn i hva flere tusen nordmenn opplevde i konsentrasjonsleirer under krigen. Mandalsmannen Torbjørn Skuland blir med som sannhetsvitne.

Rune K. Stangeland

Turen er organisert av stiftelsen «Hvite busser til Auschwitz». De hvite bussene var for 50 år siden de som hentet fanger ut fra konsentrasjonsleirene etter frigjøringen.

Elevene fra Blomdalen skal gjenoppleve litt av den grusomme krigshistorien i dette århundre.

I tysk fangenskap

For å forberede dem til turen var nylig mandalsmannen Torbjørn Skuland og snakket med klasse 9A. Skuland satt selv i tysk fangenskap etter at han ble arrestert i Mandal lille julaften 1942.

Han var mistenkt for å ha støttet motstandsarbeidet gjennom sitt arbeid på Mandal Kjøpelag.

– Men jeg var aldri aktivt med på noen måte, forklarer Skuland. Han fortalte elevene om den brutaliteten tyskerne brukte for å få informasjon ut av nordmennene under avhør. Selv slapp han unna torturen, men mange av kameratene,

deriblant flere mandalitter, fikk gjennomgå.

Mange mandalitter ble tatt

Fleire mandalitter satt sammen med Skuland i Sachsenhausen. Blant dem var Reidar Vatne, Sven Andersen og Søren Jakobsen.

Skuland mener nordmennene ut over i krigen hadde det bedre enn mange av de andre folkegruppene i konsentrasjonsleirene.

– Vi ble reddet av Røde Kors-pakkene, fortalte han ungdommene. I tillegg viste mandalittene seg å være gode håndverkere, noe som førte til at noen av dem fikk en bedre tjeneste mot slutten av krigen.

Viktig å gjenoppleve

Skuland mener det er viktig for de unge å gjenoppleve litt av historien. Likevel understreker han at konsentrasjonsleirene i seg selv egentlig ikke burde være så fryktinngytende når elevene nå besøker dem.

Torbjørn Skuland skal være med som sannhetsvitne når niendeklassingene fra Blomdalen Ungdomsskole reiser for å se konsentrasjonsleirer i Tyskland og Polen i høstferien.

Til sammen skal bortimot 60 elever og foreldre fra Blomdalen Ungdomsskole være med på turen. Til høyre er klasseforstander Sigfred Farestveit.

– Det er ikke leirene og tingene der som er farlige; det er menneskene som misbruker dem, sier han.

Utslag på norskeksamen

I tillegg til å besøke Sachsenhausen kommer elevgjengen til å dra til Auschwitz-leirene. Første dag i Auschwitz 1; andre dag i Birkenau (Auschwitz 2). Birkenau var en ren utryddelsesleir hvor krematoriene hadde en kapasitet på 8000 lik pr døgn.

Skuland blir med på turen som sannhetsvitne. Han var

også med i vinter da en annen gjeng fra Blomdalen reiste den samme ruten. Også denne gangen er det Tor Bernt Sunde som er lidjel bak prosjektet.

Elevene som kom hjem fra turen i vinter hadde fått mange sterke opplevelser. Blant annet ble dette gjenspeilet ved norskeksamen.

– Jeg var sensor på norskeksamen for niendeklassen i Mandal som hadde vært med på turen. Jeg ble slått av hvor påfallende gode eksamensstiler de skrev etterpå. De for midlet både faktakunnskap og

sterke opplevelser, og jeg er helt sikker på at mange av dem kan takke turen for at de fikk så gode karakterer, sier Christian Schibstad på Riser ungdomsskole.

Det er klasse 9A ved skolen som er koordinator for påmeldingen. De opplyser at det ennå er 10-15 ledige seter igjen i bussen.

– Disse kan voksne, pensjonister eller andre skoleelever benytte seg av, sier niendeklassing Eline Sunde.

DE HVITE BUSSENE

Den store redningsaksjonen til grev Folke Bernadotte ble satt i gang den 12. mars 1945. Den inneholdt 95 biler av alle slag. Busser, lastebiler, bilkjøkken og verkstedbiler. Meningen var å samle alle skandinaviske fanger i konsentrasjonsleiren "Neuengamme" utenfor Hamburg. I denne leiren ble det samlet 3200 norske fanger.

Den 15. mars fikk de skandinaviske fangene i Sachsenhausen beskjed om å samle sine eiendeler. Utenfor portene til leirene stod "de hvite bussene" med mat, klær og medisiner. -Deres liv var berget.

Folke Bernadotte var med på evakueringen fordi han hadde gode forbindelser, og kunne derfor forhandle med "de store". Mannen som hadde ideen var Nils Christian Ditleiff.

av Benedicte Clausen

DU MÅ IKKE SOVE

Jeg våknet en natt av en underlig drøm,
det var som en stemme talte til meg,
fjern som en underjordisk strøm -
og jeg reiste meg opp: Hva er det du vil meg?

- Du må ikke sove! Du må ikke sove!
Du må ikke tro at du bare har drømt!
I går ble jeg dømt.
I natt har de reist skafottet i gården.
De henter meg klokken fem i morgen!

Hele kjelleren her er full,
og alle kaserner har kjeller ved kjeller.
Vi ligger og råtner i stenkolde celler,
vi ligger og råtner i mørke hull!

Vi vet ikke selv hva vi ligger og venter,
og hvem der kan bli den neste, de henter.
Vi stønner, vi skriker - men kan dere høre?
Kan dere absolutt ingenting gjøre?

Ingen får se oss.
Ingen får vite hva der skal skje oss.
Ennu mer:
Ingen kan tro hva her daglig skjer!

Du mener det kan ikke være sant,
så onde kan ikke mennesker være.
Der fins da vel skikkelig folk iblant?
Bror, du har ennå meget å lære!

Man sa: Du skal gi ditt liv, om det kreves.
Og nu har vi gitt det - forgjeves, forgjeves!
Verden har glemt oss! Vi er bedratt!
Du må ikke sove mer i natt!

Du må ikke gå til ditt kjøpmannskap
og tenke på hva der gir vinning og tap!
Du må ikke skylde på aker og fe
og at du har mer enn nok med det!

Du må ikke sitte trygt i ditt hjem
og si: Det er sorgelig, stakkars dem!
Du må ikke tåle så inderlig vel
den urett som ikke rammer deg selv!
Jeg roper med siste rest av min stemme:
Du har ikke lov til å gå der og glemme.

Tilgi dem ikke; de vet hva de gjør!
De puster på havets og ondskapens glør!
De liker å drepe, de frydes ved jammer,
de ønsker å se vår verden i flammer!
De ønsker å drukne oss alle i blod!
Tror du det ikke? Du vet det jo!

Du vet at skolebarn er soldater,
som stimer med sang over torv og gater,
og oppglødd av mødrenes fromme svig,
vil verge sitt land og vil gå i krig!

Du kjenner det nedrige folkebedrag
med heltemot og med tro og ære -
du vet at en helt, det vil barnet være,
du vet han vil vifte med sabel og flagg!

Og nå skal han ut i en skur av stål
og henge igjen i en piggrådsvase
og råtne for Hitlers ariske rase!
Du vet det er menneskets mening og mål!

Jeg skjønte det ikke. Nu er det for sent.
Min dom er rettferdig. Min straff er fortjent.
Jeg trodde på framgang, jeg trodde på fred,
på arbeid, på samhold, på kjærlighet!
Men den som ikke vil dø i en flokk,
får prøve alene, på bøddelens blokk!

Jeg roper i mørket - å kunne du høre!
Der er en eneste ting å gjøre:
Verg deg, mens du har frie hender!
Frels dine barn! Europa brenner!

*

Jeg skaket av frost. Jeg fikk på meg klær.
Ute var et glitrende stjernevær.

Bare en ulmende stripe i øst
varslet det samme som drømmens røst:
Dagen bakenom jordens rand
steg med et skjær av blod og brann,
steg med en angst så åndeløs
at det var som om selve stjernene fros!

Jeg tenkte: Nu er det noget som hender. -
Vår tid er forbi - Europa brenner!

--

Arnulf Øverland 1937

**Det som skjedde under Hitler, kan skje igjen!
Det som skjedde i Lidice, kan skje igjen!**

Dersom neste generasjon spør oss hva våre besteforeldre sloss for under 2.verdenskrig vil vi fortelle dem om :

TRAGEDIEN I LIDICE

22 km vest for Praha og 7 km øst for Kladno, ligger Lidice.
En liten landsby som i 1942 bestod av 102 hus og 493 innbyggere.
En sommerdag, nærmere bestemt den 10.juni 1942, møtte disse sin skjebne.

En av Adolf Hitlers menn, SS-Obergruppenführer Reinhardt Heydrich, ble drept i et attentat i Praha og skylden ble lagt på menneskene i Lidice.

3.juni ble følgende brev funnet og overlatt gestapo:

Kjære Ann.

"Lei for at jeg skriver så sent. Håper du forstår at jeg har fått en masse trøbbel.
Jeg har gjort hva jeg ønsket å gjøre. På den fatale dagen sov jeg et eller annet sted i Cabarna.
Jeg har det bra. Ser deg til uken. Etterpå skal vi ikke treffes mer." Milan.

Brevet var fra en gift mann som hadde et forhold til en ung pike. Han fikk sin kollega om å putte brevet i postkassa i Lidice. Både brevskriveren og adressaten ble arrestert. Dette uskyldige brevet var starten på massakren. Tyskerne mente å finne grunnlaget for attentatet i Lidice og satte derfor i gang en storstilt undersøkelse av alle husene i byen.

Mennene i byen arbeidet for det meste i jern- og kullgruvene i Kladno. Kvinnene arbeidet i sine hjem og på markene. Der var i alt 14 bondegårder, 1 mølle, 4 puber og 2 slaktere og kjøpmenn i Lidice på den tid. Guttene hadde sitt eget fotball-lag og et ishokeylag. Livet var vanskelig under den økonomiske 30-års krisa, den politiske situasjonen og krigen var en byrde. På tross av alle disse vanskelighetene, levde familiene mer eller mindre et lykkelig liv--- inntil 3.juni 1942!!

Da tyskerne hadde undersøkt alle hus, ble mennene samlet ved gården Horak. Alle menn over 15 år, 173 i alt, ble skutt. Kvinner og barn ble samlet i Kladno, men ble 3 dager senere ble skilt fra hverandre. 196 kvinner ble sendt til kvinneleiren Ravensbrück.

- 7 barn, som var under 1 år ble etterlatt i tysk varetekt i Praha.
- 91 barn ble sendt til en samleleir i polske Lodz.
- 9 barn ble solgt til tyske familier etter et kort opphold på barnehjem .
- 82 barn ble forgiftet i spesielle busser. Dette var barn som ikke hadde germanske trekk.

Alle bygninger i landsbyen ble brent og hele byen jevnet med jorden.

OFFRENE I LIDICE UNDER 2.VERDENSKRIG.:

173 menn skutt 10. juni 1942
19 menn skutt 16. juni 1942, menn på nattskift.
7 kvinner skutt 16. juni 1942
49 kvinner torturert til døde i Ravensbrück
3 kvinner drept under dødsmarsjen
88 nedslaktede barn

339 mennesker totalt

Det fantes ingen faktiske bevis som begrunnet nedslaktingen av folk i Lidice, bare en grusom hevn fra Hitler over Heydrich's død. Forslaget om å ødelegge Lidice ble framsatt av Heydrichs kompanjong, Karl Hermann Frank- en tysker fra Carlsbad, i Heydrichs begravelse i Berlin 9. juni 1942. Hitler gav sin tillatelse over telefon samme natt aksjonen tok til.

Denne historien, samt dokumentasjonen på denne, ble brukt under Nürnbergprossesen i 1945- dokument nr. 379.

Nasistene annonserte stolt og kynisk nyheten om Lidice i aviser og radio Responsen ble imidlertid en annen enn forventet. Over hele verden raste folk over denne urettferdigheten. Landsbyer, gater, ja til og med småpiker ble døpt Lidice.

Etter krigen ble det sendt ut en appell til hele nasjonen:

HJELP OSS Å FINNE VÅRE BARN!

Ved hjelp av bl.a. presidentens hustru Hana Benesova, politiet og kvinner i Lidice, ble sporene fulgt til Polen og Tyskland. Dessverre ble resultatet sårt og uten suksess. I løpet av 2 år ble bare 9 barn funnet. Det var disse som var havnet på barnehjem og plassert i tyske familier. De 7 barna som alle var under 1 år da de ble depotert, hadde hele tiden oppholdt seg på et tysk barnehjem i Praha. Alle disse kom hjem – unntatt en gutt som døde der. 7 gravide mødre hadde oppholdt seg i Praha i et hemmelig Gestapo dep. For gravide mødre i 20 Dykova Str. Og 2 andre gravide kvinner var transportert der fra Ravensbrück. Kort etter fødselen ble barna tatt fra dem og de ble registrert under tyske navn – 4 av dem døde. 2 barn ble adoptert av tjekkiske familier. En gutt ble født i fengselssykehuset i Ravensbruk og ble drept kort etter. Det er et ironisk faktum at i en av familiene kom 3 barn tilbake, mens faren ble skutt i Lidice og moren døde av tyfus i Ravensbrück.

10. juni 1945 bestemte den tjekkoslovakiske regjering at landsbyen skulle bygges opp igjen. I juni 1947 ble grunnsteinen for det nye Lidice lagt.

Ved hjelp av frivillige fra hele republikken ble stein på stein lagt og en ny landsby fremsto. Der det gamle Lidice før lå er det nå blitt en stor minnepark med tusenvis av roser fra hele verden.

Minneparken ligger der som en bro mellom den gamle og det nye Lidice og ble åpnet i 1955. I parken kan vi se monumentet over Lidices barn, støpt i bronse i den størrelse barna var i da de ble gasset i hjel. Monumentet er en gave fra en dansk organisasjon. Det samles fremdeles inn midler til å finansiere de siste bronsebarn på plass i monumentet.

Historien og minnesmerket gjorde et uutslettelig inntrykk på oss. Bronsebarna står der og speider utover det som en gang var deres hjemsted.

Historien om hva som hendte i Lidice blir holdt i live over hele verden, bla. gjennom slike turer som det vi var med på: "AKTIVE FREDSREISER".

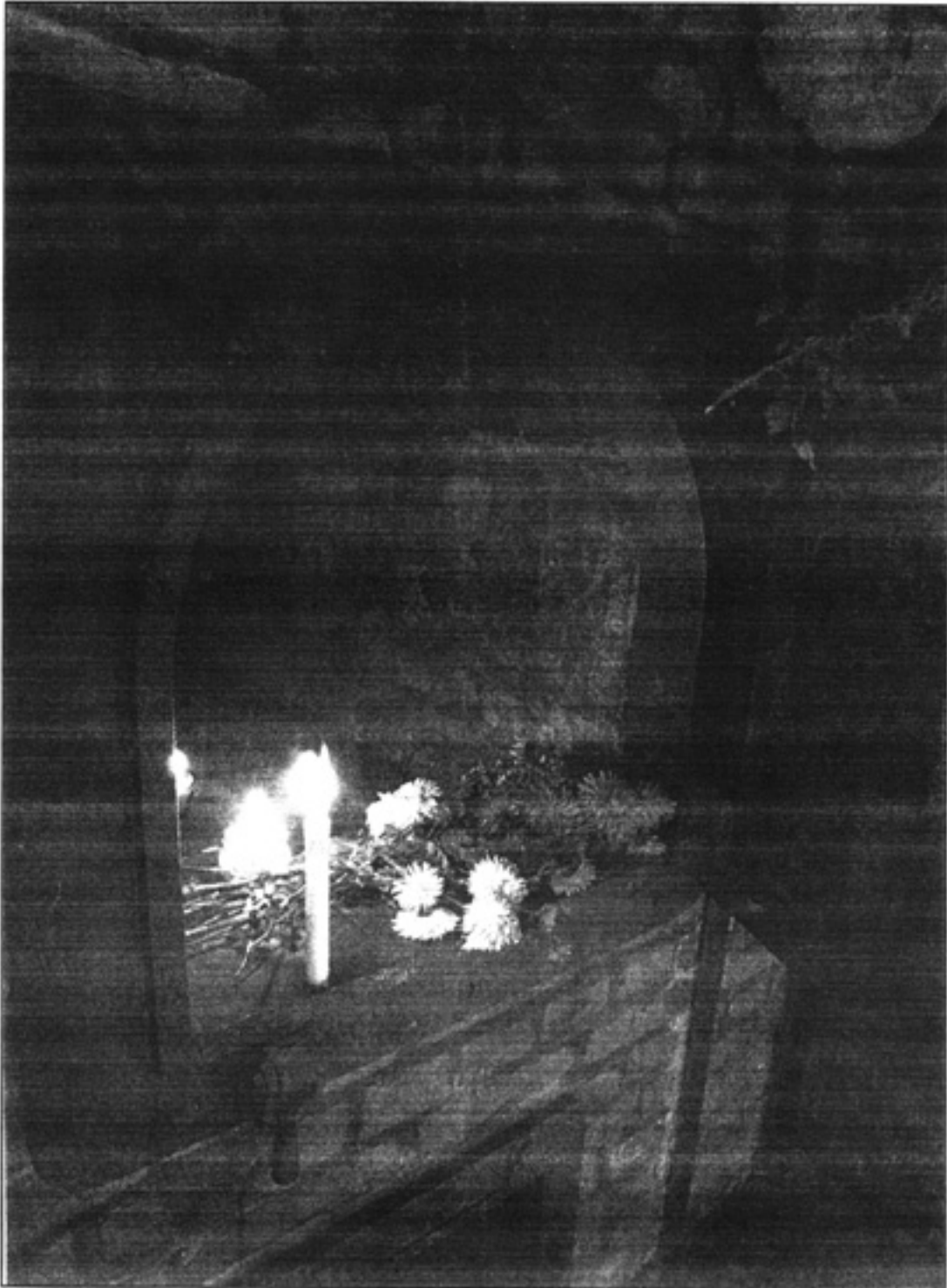
LIDICE i Tjecoslovakia ble ødelagt av babarer – men vil for alltid leve i våre hjerter.

Skrevet av Astrid Sunde, kl. 10d, Nadja Noddeland, kl. 10c og Christine Myrvang, kl 10c.

AVIS NR 2, "FREDSAVISEN"
ER KLASSE 9Ds
(BLOMDALEN UNGDOMSSKOLE,
MANDAL) SISTE BIDRAG
I FORBINDELSE MED TUREN
"HVITE BUSSE TIL AUSCHWITZ"
03.03 -12.03 -95

kr 20,-

FREDSAVISEN

"Hvite Busser Til Auschwitz"

"HVITE BUSSE TIL AUSCHWITZ"

Turen ble en flott, men også litt vond opplevelse. Vi fikk et fantastisk fellesskap. De unge og de voksne gikk svært godt i sammen. Vi pratet, hygget oss, spiste og reiste i lag.

Vår dag i Sachsenhausen var for mange det første møte med grusomhetene. Vi hadde på forhånd snakket ut om at det å vise følelser ikke er noe unormalt. Vi kunne på flere se en tåre på kinnet eller i øyekroken, kanskje spesielt under seremonien ved minnestøtten i Sachsenhausen.

Det å ha 2 tidsvitner med oss på en slik tur er sterkt i seg selv. 50 år etter at de forlot leiren så drar de tilbake med et stort følge. Vi opplever gjensynet sammen med dem. De bidrar med historier i bussen og på temakvelder. Ja, flere av elevene benyttet anledningen til å gå alene med dem, sitte sammen med dem og prate ut, stille spørsmål. Kjære Arvid og kjære Torbjørn (svigerfar). Dere har gjort en fantastisk jobb. Det dere og andre har opplevd må vi ikke glemme; noe dere gang på gang har minnet oss om. Takk igjen.

Tyskland er rent samfunnsmessig ikke så spennende idag som Polen. Når du kommer inn i Polen, går i byer, på torget, treffer folk, så er forskjellen enorm. På hotellene var det væpnet vakter. Kunne en polakk få et ansvar så la de hele sin ære i dette. Vaktene kunne sitte i små vakthytter med plass til kanskje bare en stol og uten varme. Finn den nordmann som ville ha gjort dette.

Flere steder kunne vi se at gamle-kommunistene hadde slått seg frem som virkelige rikfolk med et liv i luksus i hus, biler og leveste.

I handel og økonomisk fremgang har det polske folk, spesielt på landsbygda og i mindre byer, mye å lære. På en bensinstasjon vi var innom på dopause, hadde de kun 4 -5 flasker brus og noen få tyggegummipakker. Ingen andre kioskvarer.

Med på turen hadde vi noen "outsidere". Folk som hadde hørt om turen og spurte om å få bli med. Kjære Leif, Ingfrid, Inger, Olaf, Oluf, Karl, August, Sigrunn, Solveig og Ragnar. Takk for deres bidrag! Takk for godt humør! Dere var et flott reisefølge.

Så til våre 2 pene journalistdamer, Hege og Trude. Etter hvert som forberedelsene til turen skred fram gjennom dekning i Lindesnes Avis og Fædrelandsvennen, ble dere med på lasset. Den omtale vi, Blomdalen skole og Mandal kommune har fått har vært ubeskrivelig. Utallige artikler og bilder er produsert fra dere to. Takk til dere!

Arvid hadde med seg sitt barnebarn Geir, som lett gled inn blant oss. For å holde litt disiplin hadde vi behov for en fenrik fra forsvaret. Vi satte alle stor pris på deg og ditt humør.

Uten deltakelse fra dere foreldre som ble med oss, Margareth, Anne, Asbjørn, Ruth, Anna Lise og Gullbjørg kunne ikke turen ha blitt realisert. Dere var ivrige med ifra begynnelsen og støttet hele prosjektet. Det ble av og til litt løping i gangene for å få enkelte til å falle til ro på rommene. Dette gikk stort sett greit. Noe må vi jo akseptere når vi er på tur med 51 elever.

Av egne refleksjonstanker jeg har hatt kan nevnes: Ved hjemkomst ble vi bl.a. møtt av våre små barn, Astrid, Randi og Siri. Alle tre er sunne og har god helse. Hadde disse levd for 50-55 år siden, og vært av en annen rase vet vi alle hvordan det ville gått om de hadde vært med på dødstogene til Birkenau. De ville ha vært for unge for arbeid. Dette er en forferdelig tanke, men allikevel en refleksjon.

Noen dager senere gjorde vi en del rydding i skogen på Rennes. Store bål ble tent, og varmen var intens. Ild-tungene steg høyt til værs. Tenk på alle de Davidstjernene vi så ute på det store området i Birkenau. Hver og en symboliserte steder for likbrenning. 160.000 mennesker ble brent her, fordi krematoriepipene ikke klarte en stor nok produksjon.

Videre stod det i avisene ved hjemkomsten at det var oppdaget en nynazistisk database i Oslo med meldinger om at alle muslimer i Norge skulle henrettes. Nynazistene planlegger opptog.

Nynazistene rører på seg. Når finlandshettene fjernes ser vi barn ned i 13-14 års alderen blant dem. Kan denne turen vår holde bare en av elevene bort fra et slikt miljø, er turen verdt det.

I slutten av april ble vi minnet om historien vi fikk høre i Auschwitz, om den katolske pateren som gikk i døden for en annen mann. I Vårt Land stod det at denne mann som nå var blitt 92 år gammel, var død. Han bodde like ved Auschwitz og brukte store deler av sitt liv til å fortelle om krigen og dens grusomheter.

At turen har vært så vellykket skyldes nok ikke minst alle elevenes oppførsel og respekt for programmet som måtte overholdes. En forsinkelse var nesten umulig å ta inn igjen. Programmet var strengt. På en tur som denne med så mange elever, vil det alltid være noe å bemerke. Kunne vi ha dratt på en ny tur i morgen, ville jeg med en gang vært med. Det tror jeg faktisk samtlige ville vært interessert i.

Takk også til stiftelsen HBTA for et bra og timet program. Vi har fått delta på en tur som hver eneste skoleelev i dette land burde få ta del i. Takk til Helga Arntzen for den gode kontakt vi har hatt under forberedelsene.

Nå er det bare å håpe at dere alle har fått med et minne for livet. Dette var en tur beregnet for dere i 9. klasse og spesielt klasse 9d ved Blomdalen ungdomsskole, hvor jeg har vært en av

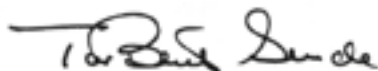
klassekontaktene de 3 siste årene. Takk for denne tiden! La meg til slutt få minne om et par ting:

-Du blir hva du tenker. Vær harmonisk, vær glad, ha et åpent sinn, vis respekt og tenk positivt.

-Legg fra deg negative og destruktive tanker.

-Husk at du selv er et viktig bidrag for dine venner og ditt miljø.

-Sett deg stadig nye mål for livet ditt. "Be Nice, -Be Happy", og verden vil smile til deg.

Med Hilsen: Tor Bernt Sunde

TAKK

1. Gartnerhallen for sponning av nelliker til seremonien i Sachsenhausen.
2. Mandal Kommune for sitt bidrag på 8.500,-
3. Folk & Forsvar for sitt bidrag på 1.000,-
4. Takk til alle annonsørene og andre bidragsytere til avisene og prosjektet.

DEN ENDELIGE FRIHET

av Mette Lund, Anette Rømteland,
Hilde Pedersen og Hilde J. Tjaum

*Mange led en pinefull død
Mange led en hungersnød
For mange var Hitler den store skrekk
mange raser skulle vekk*

*Tårer rant,
hjerter brant
for dette stakkars folk
som led i mange år
under Hitlers harde kår*

*Sachsenhausen, Birkenau,
de var blant de verste.
Nazistene de ville gjemme,
men ingen klarte å glemme.*

*Å tilgi,
det er det vi må.
Hatet hjelper ingen nå.
Disse onde handlinger er gjort,
derfor står jeg her i sort*

*Døren er lukket,
porten er stengt,
men krigen
den må ikke bli glemt.
La oss feire den frihet vi har fått
og heise flagget
i rødt, hvitt og blått.*

På de følgende sider har elever deltatt med å skrive ned sine meninger og beskrivelser av dagene på turen til Tyskland/Polen med "Hvite Busser Til Auschwitz".

DAG 1 - 03.03 -95

Endelig var dagen kommet! Klokken 11.30 startet tur nr 104 av stiftelsen "Hvite Busser Til Auschwitz" - ut fra Blomdalen ungdomsskole, for å gi 69 mandalitter en ny forståelse av ordet konsentrasjonsleir. Rektor Støle, mange av skolens elever, ordfører Leschbrandt og rådmann Gulliksen møtte opp og tok farvel med oss.

Vi har alle sett frem til denne turen med forventning, spenning og litt usikkerhet. Vi vet ikke hva som vil vente oss i kz-leirene, og hvordan vi vil reagere på hva vi får oppleve og se der.

Ved havnen i Kr.sand venter Color-Line skipet "Christian IV". Båtturen over fjorden tar 5 timer.

Etter landgangen i Hirtshals stoppet vi i Ålborg ved en stor hall og bowlet og spilte biljard i over 2 timer.

Klokken 22.00 fortsatte turen med nattkjøring gjennom Danmarks flate landskap.

DAG 2 - 04.03 -95

Etter en strabasjøs natt med lite søvn og mye prat nådde vi Oranienbourg, en by like ved Berlin. Her ble frokosten inntatt klokken sju. Alle var sultne og maten gikk ned på høykant.

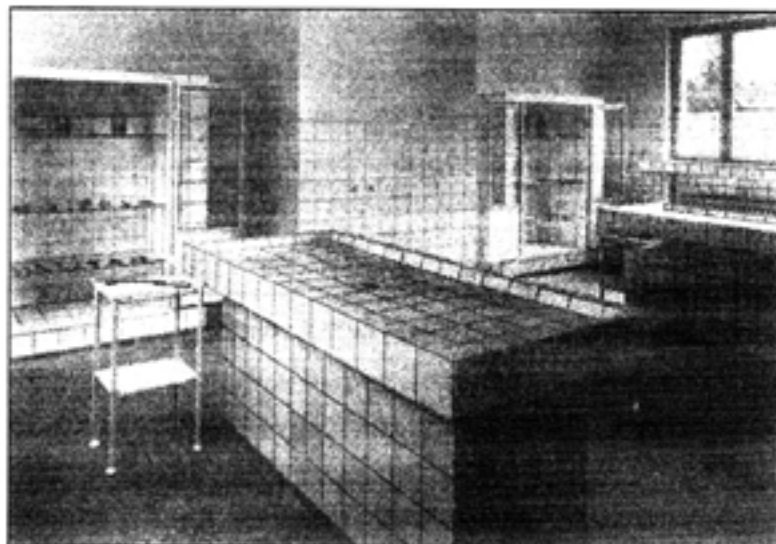
Like ved ligger konsentrasjonsleiren Sachsenhausen. Dette ble vårt første møte med de tidligere grusomhetene. Det var i denne leiren våre 2 tidsvitner hadde sittet. De guidet oss rundt i leiren og viste oss stedene hvor deres brakker stod og kommandoplassen hvor de som fanger på vekslende underlag i timevis dag etter dag, skulle teste og gå inn støvler for de tyske soldater. Vi fikk se pathologi-bygget (stedet hvor medisinske eksperimenter på mennesker ble utført), likkjelleren og museet i midten av leiren. Museet inneholdt groteske beviser på "nazismens propaganda og ideologi" og hvordan leiren ble drevet.

Leirbesøket ble avsluttet med en seremoni hvor vi mintes alle krigsfangene i Sachsenhausen. Hver av de 69 deltakerne la en nellik ned foran krigsmonumentet i leiren, og Torbjørn Skuland holdt en kort apell om ungdommens rolle i samfunnet, og hvordan vi kan forhindre gjentakelser av krigens handlinger. Han mintes også mandalittene i Sachsenhausen. Etterpå fulgte 1 minutt med stillhet og ettertanke. Som avsluttelse på en gripende seremoni sang vi den norske nasjonalsangen "Ja, Vi Elsker".

Vi følte at vi fikk for lite tid i Sachsenhausen. Leiren er ryddig, noen få bygninger er idag på plass. Mange er revet. Leiren vil for alltid bli stående som et monument for ettertiden.

Etter leirbesøket var det shopping i Berlin. Her ble blant annet et av Europas største kjøpesenter besøkt.

Etter middag på Café Crystall hadde vi en kort sight-seeing i Berlin før Hotell Olympias senger stod klare.

Pathologium i Sachsenhausen

Øverst: Vårt "hjem" i 9 dager. Bussen som skulle bringe oss frem til Polen.
Nederst: Våre 2 danske bussjåfører/guidere: Kjell Jørgensen & Jesper Pave.

Dag 3 05.03 -95

Idag spiste vi for første gang en kjempegod frokost. Etterpå begynte vi å kjøre og kjøre og kjøre... På bussen så vi en film, men jeg var så trøtt at jeg sovnet.

Like ved lunsjtid på motorveien mot Polen kom vi opp i en fæl bilulykke hvor en bil hadde truffet autovernet. Sjøføren ble drept. Vi ble pga. vår assistanse her forsinket en time.

Kl 15.00 stoppet vi for å spise. Da hadde vi allerede passert grensen Tyskland/Polen. Grensepasseringen gikk svært greit for vår del. Siden vi kom i buss kunne vi kjøre forbi milelange bilkøer som ventet på stermpel i sine papirer. Maten var veldig god, så denne dagen har vært veldig grei, bortsett fra at vi har kjørt i hele dag. Nå er vi kommet fram til hotellet vi skal være på de neste 2 dagene. Det heter "Hotell Glob", og er kjempefint. Vi bor bare ca 500 m fra Auschwitzleiren. Rett utenfor vinduet går jernbanen. Jeg synes det er ekkelt at vi bor like ved siden av konsentrasjonsleiren hvor så mange døde. Jeg skjønner ikke hvordan folk kan bo her.

Dag 4 06.03 -95

Da vi våknet mandag morgen fant vi ganske fort ut at vi hadde forsovet oss. Vi våknet 15 minutter før avreise og på et kvarter skulle vi spise frokost og pakke. Vi klarte det såvidt.

Klokken var 09.00 da vi kom fram til Auschwitz 1. Leiren var større og mer grusom enn jeg hadde ventet. Vi gikk igjennom leiren med en engelsk og en tysk guide som fortalte oss om leirens oppbygging og historie. Auschwitz 1 må ikke forveksles med utryddelsesleiren Birkenau (Auschwitz II) som var en ren utryddelsesleir. Auschwitz 1 ble brukt som konsentrasjonsleir og arbeidsleir. Mange av bygningene som ble brukt til oppbevaring og fengsel for fangene blir i dag brukt som museum. I hvert av disse museumene var det bilder, utstillinger og andre ting som vitnet om nazismens forbrytelser. I et museum var det samlet tonnevis med menneskehår, sko, briller og klær som var tatt fra døde fanger. Klokken 12.30 spiste vi middag i leiren.

Etter ca 6 km kom vi til Birkenau. Her må det ha vært grusomt å sitte i fangenskap! Vi så gasskammerer, brakker og store massegraver. I de fleste massegravene var det nå vann som var nesten helt hvitt p.g.a. asken fra de forkalkete skjelettene. Vi kunne også se små beinrester i vannkanten. Vi fikk på forhånd fortalt at ingenting i leiren skulle røres, fordi Birkenau nå ble betraktet som en enorm gravplass.

Kl 18.00 fikk vi kveldsmat og kl 19.00 begynte temakvelden hvor stikkordene var konsentrasjonsleir, krig, personlige holdninger og ødeleggende krefter i dagens samfunn. Kvelden ble ledet av Kjell. Tidsvitnene deltok aktivt. Alle var enige om at turen hadde vært en stor suksess fram til nå.

I slike brakker bodde fangene i Birkenau

Over: "Sanitæranlegget" i Birkenau. Under: Ved minnemonumentet i Birkenau lå det 20 steintavler med innskrift på forskjellige språk. Den på fotografiet er den norske.

DAG 5 07.03 -95

I går ankom vi Krakow. Det er en veldig fin by med enorme kulturskatter. Det ligger slotter og borger rundt oss på alle kanter, så du føler deg ganske liten når du går og ser opp på de ubeskrivelig flotte bygningene. Dagen i dag har vi for det meste tilbrakt på den store markedsplassen i Krakow. Her kan du få meget fine, treutskårne ting for en meget billig penge. En rar opplevelse vi hadde da vi ankom sentrum var at det var fullt mulig å betale i norske kroner når vi kjøpte varer i bodene. Mange av polakkene viste også stor interesse og kunnskaper for den norske kultur og det norske kongehus.

Polen har opplevd en enorm inflasjon siden krigen, så verdien på zlotny har sunket drastisk. Det var litt av et sjokk å finne ut at et dobesøk kunne koste 15.000!! At det var vanskelig å regne ut summen i norske kroner fant 4 turdeltakere ut, da de skulle besøke en av Krakows finere restauranter. Da maten var spist og regningen skulle betales, la de til "litt" drinks. Den gamle kelneren fikk bakoversveis da han ble tildelt en nesten full månedslønn: 1.000.000!! Dette var mer enn hva den russiske utenriksministeren ved bordet ved siden av gav.

Tidligere på dagen har vi vært i de kjente saltgruvene utenfor Krakow. Det er helt fantastisk at menneskehender kan lage slike ting. 100 -140 meter under bakken var det hogget ut enorme figurer i bare rent salt. Lyskroner, nisser, dverger, menneskefigurer, sagnhelter og skikkelser fra den katolske kirke. Da vi stoppet ved en diger underjordisk innsjø med broer og stillaser trodde alle vi hadde sett alt. Men da skulle vi ta riktig feil! Med en gang vi passerte neste hjørne gikk det en frysning gjennom oss. Fremfor oss reiste det seg en enorm katedral. Katedralen ligger 140 meter under bakken, er like stor som Mandal kirke og den er laget i rent salt med ubeskrivelige utskjæringer. Fantastisk! Katedralen hadde og en fantastisk akustikk; noe vi hørte da flere stemte i med en sang.

Senere på dagen tok vi inn på Motell Krak og hadde mat og underholdning. Underholdningen bestod av polsk folkløse og litt mer moderne diskotek. Under folkloren ble flere av turdeltakerne bedt opp av de polske danserne. Ganske morsomt!

Tor Bernt og Ruth Sunde ble av Leif Skoie overrakt et utskåret bilde av nattverden som takk for sitt engasjement for realisering av denne turen.

DAG 6 08.03 -95

I dag har vi vært i et av Europas mest kjente kloster, Jasna Góra fra år 1100 og sett den Sorte Madonna. Det var fantastisk fint, men jeg synes det er ganske rart at de beholder så mange rikdommer i klosteret når det er så mange som sulter i verden. Jeg mener det ikke er rikdommene som er kristendommen ; det er troen. I arsenalet og skattkammeret til klosteret var det uvurderlige skatter fra mange hundre år tilbake; bl.a. en trebit som visstnok skulle stamme fra Jesu kors.

Den Sorte Madonnna skal ifølge sagnet være malt av evangelisten Markus. Bildet er gjennom århundrene blitt svært mørkt muligens pga. all røkelsen. Det var sterkt å oppleve øyeblikket da dette bildet skulle forsegles intill neste dag. Vi fikk alle beskjed om å knele da dette skjedde, i ydmykhet for Jomfru Maria. Munkene blåste i basuner som høylytt og skarpt skar gjennom kirkerommet.

I motsetning til den norske kirke er å skrifte en viktig del av den katolske lære. Skriftemål så du overalt i kapellene der.

I løpet av dagen har vi forflyttet oss fra Krakow til Wroclaw. I natt sover vi på hotellet Novotel.

...gjørelsen av et gruppebilde. Det var en stor utfordring for alle som deltok. De måtte stå på en kobbastei som var svært ujevnt. Det var også en utfordring å holde sammen som gruppe. Men alle klarte det og resultatet er et flott gruppebilde. Det ble tatt i Birkenau. Det var en svært viktig opplevelse for alle som deltok. De fikk oppleve historien på nært hold. Det var en svært viktig opplevelse for alle som deltok. De fikk oppleve historien på nært hold. Det var en svært viktig opplevelse for alle som deltok. De fikk oppleve historien på nært hold.

Øverst: Gruppebilde av alle skoleelevene som var med på turen. Bildet er tatt i Birkenau.
Underst: Minnemonumentet i Sachsenhausen.

DAG 7 08.03 -95

Etter tidlig frokost er det så tid for avreise igjen. Denne gang mot Berlin hvor vi skal handle, spise og bo. Hotellet der, Hotell Unter Den Linden var det beste vi har bodd på. Her fikk vi alle enmannsrom med TV og det hele. Noen dro opp i fjernsynstårnet og så Berlin "by night". Ved å sitte i restauranten i tårnet dreier du 360 grader rundt i timen og får se hele Berlin.

DAG 8 09.03 -95

Dette ble en dag med masse kjøring. Vi skulle nå Hirtshals på kvelden og starte på overfarten kl 20.30. Det var denne dagen tydelig å se at mange var utslitt og trette etter et hardt program gjennom flere dager. Mange livnet imidlertid svært opp da vi underveis fikk høre sangen "Kjærlighet Uten Grenser" av Gunhild og Åshild. Deretter kom Tor Bernt og Gullbjørg på luften med hilsener til flere på bussen. Det var enkelte "kjærlighetssignaler" som ble fanget opp og historier ble produsert og sendt ut over bussen. Vi holdt på i et par timer med kjempebra opplegg.

DAG 9 10.03 -95

Vi ankommer Kr.sand tidlig på morgenen kl. 07.00. Det ble lite søvn ombord på ferja, men hva gjør vel det? Vi er jo snart hjemme i vår egen seng.

På turen mot Mandal ble det tid for en del refleksjoner, takketaler til våre 2 tidsvitner, Torbjørn og Arvid, vår bussjåfør og guide, Kjell Jørgensen, initiativtaker Tor Bernt, alle voksenlederne og andre. Turen vil være et rikt minne å ta med seg videre.

I Mandal møtte Eivind Flatebø opp og overrakte Tor Bernt en stor blomsterbukett fra Blomdalen skole for sitt engasjement.

Dagboknotatene var laget av:

- Dag 1: Torje Sunde og Kjetil L. Olsen
- Dag 2: Torje Sunde og Kjetil L. Olsen
- Dag 3: Marit Helberg
- Dag 4: Bjørn E. Lande og Rune Braadland
- Dag 5: Torje Sunde
- Dag 6: Marit Helberg
- Dag 7: Torje Sunde
- Dag 8: Torje Sunde
- Dag 9: Torje Sunde

Over: Våre 2 tidsvitner som var med på turen; Arvid Ljungquist og Torbjørn Skuland.
Under: Markedsplassen i Krakow.

INTERVJU MED TIDSVITNENE

Arvid Ljungquist, fange nr 61459 og Torbjørn Skuland, fange nr 67759 har begge sittet i Sachsenhausen under 2. verdenskrig. De er med på denne turen som tidsvitner. Deler av bussturen går med til at de forteller om deres opplevelser og tanker.

-Hva var hovedgrunnen til at du, Torbjørn, ble med på turen?

-Det er stor mangel på tidsvitner til disse turene. Noen er døde og andre orker ikke å gjenoppleve historien. Jeg vil gjerne overbevise ungdommen om at historien er sann. En annen grunn er å få ungdommen til å forstå hvor viktig demokratiet er for landet.

-Hvordan føltes det å komme tilbake?

-Det var merkelig å se dette stedet som et stille og fredelig bilde 50 år etter. Jeg fikk svar på spørsmål jeg lenge har stilt meg selv, sier Torbjørn og Arvid nikker enig.

-Da alle la røde nelliker på minnestøtten i Sachsenhausen, må jeg innrømme at tårene begynte å renne, legger Arvid til.

-Hva gjorde sterkest inntrykk?

-Det må være i Sachsenhausen da jeg først etter 50 år fant ut hvordan min kamerat fra Spind ved Farsund døde. Gutten hadde epelepsi og ble fratatt medisinen for at de skulle få testet hvor lenge han kunne leve uten denne. Etter flere sterke anfall døde han i løpet av noen få dager, sier Arvid og blikket hans blir fjernt.

-Hvordan er det å overbringe dette budskapet til oss?

Arvid sier at han hadde gruet seg for å fortelle om hendelsene, men synes vi har vært flinke til å lytte og forstå.

-Er du glad for at du ble med på turen spør vi Torbjørn.

-Ja, det har vær en fin tur. Hvis denne opplevelsen kan holde bare en av disse elevene borte fra nynazismen er det verdt turen.

av Mette Lund, Åshild Naglestad & Terje A. Knutsen

En hilsen fra "Pensjonistene"

Olaf Jørgensen,
August Engedal
Karl Fardal
Oluf Haraldstad

Vi vil med dette få rette en takk til reiseleder, sjåfør, tidsvitner og andre ledere for øvrig for en fantastisk tur både på godt og vondt.

Ondt fra de fryktelige konsentrasjonsleirene som for alltid vil bli stående som minner over nazistenes grusomheter på alle plan under den 2. verdenskrig.

Godt fra den fine turen. Det å plutselig bli millionær i Polen. Besøke de flotte verdenskjente saltgruverne i Krakow, klosteret Jasna Gora med museum og den Sorte Madonna og opplevelsene ellers i Krakow, Berlin m.m.

En spesiell takk til alle dere unge som satte en ekstra glans over turen. Dere var virkelig flotte å være sammen med.

Hilsen Oluf.

DELTAKERLISTE

9D

Asp, Marius
Berthelsen, Knud Edmund
Braadland, Rune
Clausen, Benedicte
Flemming, Geir
Helberg, Marit
Holte, Pål Ousland
Hornstuen, Espen
Idland, Åsmund
Johnsen, Stian
Knutsen, Terje Andre
Lande, Bjørn Erik
Lund, Mette
Naglestad, Åshild
Olsen, Kjetil Lønning
Petersen, Lene
Rosseland, Roy Magne
Stalsberg, Gunhild
Sunde, Torje

9B

Adriaenssen, Tonje
Heldahl, Geir
Klausen, Sven Kaare
Kristensen, Kjell Øyvind
Lie, Truls
Mersland, Tor Erik
Olsen, Erik
Pedersen, Kristine
Rudrud, Kjersti
Sandnes, Knut Chr.
Sørensen, Heidi H.
Toresen, Kjersti Vatle

9C

Borø, Hanne Christine
Feller, Berit
Larsen, Renate
Skjønberg, Hege
Torsøe, Anita
Veliqi, Albina
Øgreid, Elise

9E

Flåt, Veronika
Johansen, Siri B. K.
Håland, Tone
Klev, Gunn Marit
Larsen, Beate
Skofteland, Charlotte

ANDRE SKOLEELEVER

Adriaenssen, Camilla 3. vk
Skuland, Torhild 8. kl
Sunde, Eline 7. kl

FORELDRE

Aanonsen, Margaret P.
Flåt, Asbjørn
Fuglestad, Anne Lise
Rosseland, Gullbjørg
Stalsberg, Anne S.
Sunde, Ruth
Sunde, Tor Bernt

TIDSVITNER

Ljungqvist, Arvid
Skuland, Torbjørn

ANDRE

Engedal, August
Fardal, Karl
Gundersen, Inger
Haraldstad, Oluf
Jørgensen, Olaf
Ljungqvist, Geir
Lønning, Sigrunn
Omland, Trude (Fædrelandsvennen)
Opseth, Hege (Lindesnes Avis)
Skoie, Ingfrid
Skoie, Leif
Stausland, Solveig
Stausland, Ragnar

INNLEGG

Ondskaper som ble utøvet under den 2. verdenskrig kan aldri beskrives med ord. Nazismen førte til enorme lidelser for mange millioner av mennesker. Det er umulig for oss idag å forestille oss at vi kunne ha vært den harde tyske soldat, som slaktet ned mennesker på det minste vink fra sine øverstkommanderende. I denne korte artikkelen skal vi se på bakgrunnen for den vanlige tysker, og hvordan nazismen klarte å trollebinde gode mennesker til å bli forferdelige mordere mot menneskeheten.

Etter 1. verdenskrig lå Tyskland i ruiner. Inflasjonen var enorm, arbeidsløsheten var blant den største i verden og ropet på en sterk leder var stort.

Adolf Hitler var mannen som tok oppgaven. Han bygde opp landets stolthet og utnyttet folks nasjonalfølelse og urgamle antisemittisme. Han forfulgte motstandere og forandret grunnloven slik at Tyskland nå ble ettpartistat. Barn og ungdommer ble opplært i nazismens ideologi og lærte at den eneste riktige rase var den ariske rase.

I ettertid har vi mange ganger spurt hvordan masseutryddelsene kunne skje. Vi må være klar over at det fantes mange motstandere av nazismen i Tyskland også, men disse ble forfulgt, fengslet og henrettet, slik at bare den nazistiske mening kom til syne. Folk var redde, og når barn og ungdom ikke hørte annet enn nazistenes propaganda, er det lettere å tenke oss hvordan nazismen fikk slik grobunn. De allierte gjorde en stor feil etter den 1. verdenskrig ved å overlate Tyskland til seg selv.

Nazipartiet i Tyskland fikk etterhvert en betydelig stor støtte gjennom valgene. De var de eneste som lovet det tyske folk bedre kår og hevn over den forhatte Versailles-avtalen. Tyskerne var i 1930-årene så desperate at de overlot nazistene regjeringsmakten, og satte dermed også demokratiet til side.

Nazismens ideologi er bygd opp rundt troen om at dens lære er den eneste rette. For å forhindre at slike ting som nazismen stelte i stand skjer igjen, må vi beholde demokratiet og la hver eneste tanke i dette landet komme til sin rett gjennom et rettferdig valg.

--

av Torje Sunde

NORGE ER FRITT!!

9

②
A. Branning bei Berlin
Jachmann

Meine genaue Anschrift: Schupferring
Torbern Skjölund geb. 11/6. 20
Str. 67359
Blod Trebnitz

Herr Anders Skjölund,

Ormestad Mandal
Norwegen.

7/2. 44.

Der Tag der Gefangung kann jetzt noch nicht angegeben werden. Besuche im Lager sind verboten. Anfragen sind zwecklos.

Auszug aus der Lagerordnung:

Jeder Häftling darf im Monat 2 Briefe oder Postkarten empfangen und abgeben. Eingehende Briefe dürfen nicht mehr als 4 Seiten à 15 Zeilen erhalten und müssen übersichtlich und gut lesbar sein. Gebildungen sind nur durch Postzensurierung zulässig, deren Abkürzung nur Vor-, Zuname, Geburtsort, Häftlingsnummer trägt, jedoch freierlieh Mitteilungen, Geld, Fotos und Werbeprospekte in Briefen sind verboten. Die Annahme von Postsendungen, die den gesetzlichen Anforderungen nicht entsprechen, wird verweigert. Unübersichtliche, schlecht lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles erlaubt werden. Nationalistische Zeitschriften sind zugelassen, müssen aber vom Häftling selbst im Konzentrationslager bestellt werden. Lebensmittelpakete dürfen zu jeder Zeit und in jeder Menge empfangen werden.

Der Lagerkommandant

Liebe euch nach Hause! Viel Dank für Brief
von 19/10. Fortfahrend ist alles gut mit mir, ich bin
gesund, und bei guter Laune. Ich habe oftmals
gedacht dass ich sollte nach Hause sein bis
Weihnachten, aber ich muss leider hier
bleiben auch diese Jahr. Aber ich sende euch,
Kammaraden und Bekannte meine besten
Grüsse um ein fröhliche Weihnachten.
Von Kasper habe ich nichts gehört das ganze
Jahr. - Ich habe von ihr Geld empfangen, und
25.- RM ist genug für meine Auslage.
Ich sende ihretwegen meine herzlichste Dank für
die schöne Sachen in die letzten Briefpakete,
aber es ist nicht nötig zu Essen sende wie
ihr selbst bräuche!
Auf Wiedersehen
Friedmann.

Jeg ble 10.-06.-43 sendt fra Grini fangeleir, Norge,
til konsentrasjonsleir Sachsenhausen, Tyskland.

Jeg kom hjem til mitt bosted i Norge 25.-05.-45
etter mitt fangenskap i Tyskland.

Ved ankomst Sachsenhausen gjennomgikk jeg de
vanlige leir og fange rutiner, jeg levde fra meg personlige
inndel, ble smittet, døjet og avløsning og påført
fangeleir. Jeg var så i en barantene leir i 14 dager,
og i denne tiden gikk vi sto rundt opplytninger.

Etter barantene tiden kom jeg til leir 23, og kom
i arbeidshomsmande klasse nr. 2 (Grøftgraving)

Den 04.-03.-44 ble jeg sammen med andre fanger sendt
på transport til stedet i Tyskland, her bygget vi en ny
underleir til Sachsenhausen, leiren ble bygget i
skogstrøkningen omkring ett tettsted ved navn
Wulthow. Vi bygget også et fengsel her, det ble bygget
av sement murstein. Barantene vi bygget kom fra Tiden.

Vi måtte sømme stedet i Tyskland 30.-01.-45, da øst fronten
kom for nærme leiren, jeg kom da til Hunkel
Flyfabrikk. På Hunkel Flyfabrikk var jeg tuktet kraft
på en vogn, det var internt transport innen
fabrikkside som foregikk på en vogn, laster og
losser og tuktet av fanger.

Vi nordmenn marsjerte 05.-04.-45, fra Hunkel Flyfabrikk
til Sachsenhausen, og ble 06.-04.-45, hentet av

"Hvide Bussar", Røde Kors biler, og fraktet til leiren
Koenigsamme. Den 15.-04.-45 gikk reisen videre til
Frøslevs interneringsleir, Danmark, og videre til Sverige
30.-04.-45, jeg kom hjem til Norge 25.-05.-45.

livstid fangelse i de tyske koncentrationsleirer var
bitt brutale og fæl. Det var slavearbejde mentalitet som
var gennemført med fangene i ett og ett, lange
arbejdsdage, lidelvis av fangenat som ikke stod i
forhold tilhardt og broder tungt arbeide, fangene
som ikke overlevet mest under, vind og kulde, det var
kvalitetet satt i sitt ylleste og slutt. Det var hjelper
som Røde Kors fikk inn i Sachsenhausen som reddet
meg.

På min ferd gjennom tyske koncentrationsleirer fundering
jeg mye in sensibleness. Jeg måtte ikke utføre broder arbeid,
jeg tok en handelsbrylle, og drev så en dagligvareforretning
i 12 år, jeg bygget og startet min egen dagligvareforretning
i 1959, og har drevet denne til jeg skadde fingrene,
så drev ~~min sønn~~ ~~finner~~ forretningen av min
sønn finner. På slutten fikk hardt utover
tennere, det ble meget reparasjon på disse, og jeg
måtte tidlig få kunstige tenner.

Jeg har vært i arbeid helt fra jeg kom hjem fra
fangerkapet, jeg har ikke vært trykksinvalid, har
ikke vært sykemelt og har aldri gått sykepenge.

Jeg har mottatt kr. 3200,- fra den tyske stat, det var
inden år etter krigen slutt. Mine foreldre hadde sendt til
meg i tyskland 60 mark pr. måned, jeg fikk aldri
i fangerkapet mitt noe beskjed om disse penger, men
jeg ordnet opp med mine foreldre da jeg fikk beløpet
fra tyskland, senere har jeg sendt ett beløp til
"Røde Kors" som takke for "hjelpen under fangerkapet",
jeg fikk svar tilbake fra "Røde Kors" jeg skulle være
er medlem av "Røde Kors", hele mitt liv.

Hottatte nötnadsjensare fra Dena, rediörende
restabning til mig for fangstiden, følger
i isfyllt skand, jeg imöteser Dena over

my kilen

1 orjör SKutand

13: Jeg fikk fangernummer N. 67759
i Bachsenkåsen.

Jeg ble arrestert 23-12-42 av gutaper
Dag via Hruskamands skrettsengid hvor
Jeg til grunn 04-01-43.

Fange Nr. 5851
Torbjørn Skuland.

Grini 19-5-42

De. Befehlsrolle de Solskildeskræft
und der 2. Sols (7)
Geprüft _____

Til Familien Skuland
Takk for brevet og pakken som jeg
nettopp har mottatt idag. Jeg har det bare
bra, håper dere har det samme. Send mig
i neste pakke sannkrem og søyl. Kollt. dere skrev
efter ligger i skrivekassen.
Kiss alle hjerte, og ha det bra. Beste hilsen!
Torbjørn

24 - 9 - 44

Der Tag der Entlassung kann jetzt noch nicht an gegeben werden. Besuche im Lager sind verboten. Anfragen sind unzulässig.

Auszug aus der Lagerordnung:

Jeder Häftling darf im Monat 2 Briefe oder Postkarten empfangen und absenden. Stagesende Briefe dürfen nicht mehr als 4 Seiten à 12 Zeilen enthalten und müssen übersichtlich und gut lesbar sein. Gedrucksachen sind nur durch Vollstreckung zulässig, deren Abdruck nur vor, Januars, Geburtstags, Jubiläumsummer trägt, jedoch keinerlei Wertungen. Geld, Fotos und Bilderlagen in Briefen sind verboten. Die Annahme von Postsendungen, die den gestellten Anforderungen nicht entsprechen, wird verweigert. Unübersichtliche, schlecht lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles gekaut werden. Rationierungsscheine sind zugelassen, müssen aber vom Häftling selbst im Konzentrationslager bestellt werden. Lebensmittelposten dürfen zu jeder Zeit und in jeder Menge empfangen werden.

Der Lagerkommandant

Lieber Vater und Mutter!

Viel Dank für Brief v. 8/9. Es freut mich dass alles zu Hause gut ist. Ich bin selbst gesund, und verhältnismässig habe ich ein gute Sommer gehabt. Der Herbst schafft auch viel Arbeit, so ich hoffe Hilfe bekommt, und dass alle gut.

Ich gratuliere Martha und Olav. Mit Sannarol und Lebensmittel habe ich gekriegt, und das Briefe abet, Viel Dank.

Grosse Freude und Bekanntschaft, und meine besten Grusse an euch alle zu Hause.

Torbjörn.

Postmark: ORANIENBURG 11-6-20

(2)
K. L. Johansen
Drammen
K. L. Johansen
Drammen
11-6-20
St. 67759 2104 - 11-6-20

Reine genaue Sendung: Schabollung
Ingenieur Skudland

ORANIENBURG
6-11-20

K. Anders Skudland

Postenservice
R. E. E.
E

Norwegen
Ormsfald, Mandal

Postmark: ORANIENBURG 11-6-20

Reims den 4. 4. 65.

„Meine lieber Förljorn!

Übersende ich dir meine Herzliche Grüne, und teile ich dir dass ich immer gesund bin was hoffe von dir das selbe.

Lieber Förljorn, warum schreibst du mich nicht wieder, ich habe dir auf deinen brief sofort antwort gegeben, und wartet ich bis heute auf die antwort. Ich kann dich nicht vergessen, vielf. mals sehen ich deinen bild so vil mals denken ich an den zeit wie wir bei „Heinkel“ noch züsamem waren.

Heute ist das alles vorbei, Gotzzeit dank, aber gütle leute vergies man nicht so schnell. ich bin jetz soldat. bei die Amerikane und es geht mich ziemlich gütt. Muss ich dir auch bekant geben, dass ich

Wohnt mich heiraten den 20.4.465.
hier in Frankreich, und dann
wilt ich nach Polen zurück fahren
Ich möchte gerne wissen, ob du
noch mich heiraten bist? Schreibe
mir ich bitte dich, ich habe
so viel Briefen erhalten von K.L.
Kameraden, aber viel sind doch
unterweg bei den Evakuierung. Ja
wir können froh sein, dass wir
noch leben. Wenn ich nach
den Heimat zurück komme,
dann schreibe ich dir sofort,
Ich habe noch deine Adresse, die
was du mir auf block 11 gegeben
hast. Meine Eltern lass dir
schöne grüßen die sind dir sehr
dankebar, für das, dass du mich
meistmal unterrichtet hast. Ich
Schuldlich die paarre geilen Meine
lieber Norwegische Kamerad, und
so lange, wie ich leben werde, so
lange wer ich dir, immer dankbar.
grüße ich dir und deinen Eltern und
geschwister. Frankk. 66817.

Vrå 10 - 5 - 45

Hallo søstre!

Takke for sist, og mine beste lykønskninger for
friheten til dere alle i Vågsbygden. Endelig er dagen
kommet. Det å vente på at en verdenskrig skal slutte
brevt såmodighet, det er sikkert. Jeg håper bare dere
har sluppet igjennom uten formange vanskeligheter.
Det at jeg blev arrestert satte nok de hjemme i mange
vanskeligheter, men eftersom jeg har forstå så tror
jeg det har gått uventet bra.

Førelivslivet har nok også vært vanskelig,
men det har vel "skuret og gått" og nu vil det nok
snart rette på sig.

Jeg har mottatt en del brevpakker fra dig, og jeg
tenner så mange takk.

Ja takket vært hjulpen fra dem der hjemme

og fra Røde Kors stjøper jeg ifra dette med hjert.
Staten i konsentrasjonslagrene var lite og forferdelig
og etter å ha vært 6 mnd. på Gironi å sultet, tror
jeg ikke jeg hadde klart meg så lang tid her uten
hjelp.

Etter 2 mnd. i Tyskland fikk vi pakker fra Norge
Danmark og Sverige. Senere kom der også fra Frankrike, Portugal,
og fra Sveits kom pakker fra Egypt og Amerika. Så vi
hadde godt med mat somme tider, men her var også mangel
å hjelpe. De fleste andre nasjoner fikk lite og ingen hjelpe
Vi nordmenn har hjulpet så godt vi har kunnet, men i et
sligt har med utsultede mennesker rakte hjelper ikke langt.

I de fleste konsentrasjonslagrene har vært en
tilstand som dere ikke antar. Millioner av mennesker har
her sultet, fryset, skutt eller blitt hengt. Du vil dere
nok få høre litt av hvert fra disse steder, som stod

under kontrol av det tyske S.S. og som er ved de største
banditter verden nogenang har haft. Jeg har lest flere
skildringer i svenske aviser som er skrevet av
svenske rödehorns soldater, som var med å frakket oss
fra Tyskland til Sverige. Nu er det bare lite de fikk
se, men jeg glemmer aldri de ansiktene på svenskene
etter de hadde været i lageret Kullen gammel og sett
vad der foregikk bakom jiggtrædet.

I Sachsenhausen var vi er 2200 nordmenn og 400 dansker.
Denne leiren er det også som har fått den største
hjelpen av Røde Kors. I andre leirer har de norske
veret få, og hjelpen fra Røde Kors har de ikke
kunnet kontrollere. Mange av pakken ble tatt av
S.S. og brevne kom ofte ikke frem.

Vært var det i den leiren Kasper kom. De fikk ikke
lov til å skrive, de skulle forsvinn uten at deres

parörkte fikk rede på dem, og av de som kom dertil
sammen med Kasper, er 70, er bare 18 ilivt. Og de
var i endelig forfallning. Kasper var bare et blurrangel
da jeg traff han igjen i Teutengamme, men han
blev straks sendt til Sverige, og kommer sikkert
ifra det uten men.

Det er ikke bare de tyske soldater som er
så sardistiske, tyske civilister små unger har
hänt, spytt og skjelt oss ut for det verste, den
stunden vi har vært her. Men de har vel ikke
gjält nogen annen opdragelse. Da vi börde op gjennom
Böhland stod hundelvis av kvinner med småunger
og ropte efter mat. Vot og salt var stor den siste
tiden, ~~och~~ i Böhland.

Men nu håper jeg å komme hjem med det første
da kommer jeg kanskje verre om der.

Ja lev vel og hits alle hjerte!
Dess hitsen Torbjörn

24 - 9 - 44

Der Tag der Entlassung kann jetzt noch nicht angegeben werden. Besuche im Lager sind verboten. Ausfragen sind straflos.

Auszug aus der Lagerordnung:

Jeder Häftling darf im Monat 2 Briefe oder Postkarten empfangen und abschicken. Eingehende Briefe dürfen nicht mehr als 4 Seiten à 15 Zeilen enthalten und müssen übersichtlich und gut lesbar sein. Die Besendungen sind nur durch Vollstreckung zulässig, deren Aufschrift nur: Doc., Janome, Oberstadt, Häftlingsnummer trägt, jedoch keinerlei Mitteilungen. Geld, Spiels und Würfelspiele in Briefen sind verboten. Die Annahme von Vollstreckungen, die den gesetzlichen Anforderungen nicht entsprechen, wird verweigert. Unübersichtliche, schlecht lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles gekauft werden. Nationalsozialistische Zeitungen sind zugelassen, müssen aber vom Häftling selbst im Konzentrationslager bestellt werden. Lebensmittelpakete dürfen zu jeder Zeit und in jeder Menge empfangen werden.

Der Lagerkommandant

Lieber Vater und Mutter!

Viel Dank für Brief v. 8/9. Er freut mich dass alles zu Hause gut ist. Ich bin selbst gesund, und verhältnismässig habe ich ein gute Sommer gehabt. Der Herbst schafft auch viel Arbeit, so ich hoffe Hilfe bekommt, und dass alle

Ich gratuliere Martha und Olav. Ich habe mit Sannarod und Lebensmittel habe ich gekriegt, und das Briefe abet, Viel Dank.

Grosse Freude und Bekanntschaft, und meine besten Grusse an euch alle zu Hause.

Torbjørn.

Reims den 11. 4. 465.

„Meine lieber Förljorn!“

Übersende ich dir meine Herzliche
Grüße, und teile ich dir dass
ich immer gesund bin, was hoffe
von dir das selbe.

Lieber Förljorn, warum schreibst
du mich nicht wieder, ich habe
dir auf deinen Brief sofort
antwort gegeben, und wartet ich
bis heute auf die antwort. Ich
kann dich nicht vergessen, vielfe
mals sehe ich deinen bild
so vil mal denken ich an den
zeit wie wir bei „Heinkel“
noch züsamem waren.

heute ist das alles vorbei, Gotzei-
dank, aber güte leute vergies
mann nicht so schnell.
ich bin jetz soldat. bei die
Amerikane und es geht mich
ziemlich gütt. Muss ich dir
auch bekant geben, dass ich

FANGE NUMMER N.67759 – TORBJØRN SKULAND.

Min far, Torbjørn Skuland, ble født på gården Skuland i Laudal den 11.juni 1921. Foreldrene var Oline, f. Bjørkelid og Anders Skuland. De var i alt 12 søsken, hvorav 11 som vokste opp.

Da Torbjørn var omtrent 1 år gammel flyttet familien til gården på Ormestad, hvor han tilbrakte barne- og ungdomstiden. Han gikk på Frøyslandsmoen barneskole og Mandal handelsskole.

Han jobbet som lagermann på Agder Kjøplag i Bondeheimsgården, men bodde fortsatt hjemme hos mor og far da de vekket han en morgen og sa at det hadde brutt ut krig. De hadde allerede begynt å samle sammen matvarer, for de husket godt rasjoneringen under første verdenskrig.

Gjennom en arbeidskamerat, Kasper Sandnes, kom Torbjørn med i motstandsarbeidet. Han ble medlem av Major Laudals milorggruppe. Torbjørn måtte ta kveldsvakta 2. hver dag og levere ut bensin til motstandsfolk. Kasper Sandnes hadde fått tak i rasjoneringsskort. Den gang gikk bilene på knott, men gikk bedre med bensin og man kunne, ved hjelp av en stake, lett slå over fra knott til bensin.

Kasper Sandnes ble arrestert 19.desember 1942, men Torbjørn var ikke redd for at det samme skulle skje ham. Bare noen dager etterpå, lille julaften 1942, ble også han arrestert. Han var da 22 år gammel.

Farmor Oline fikk besøk på formiddagen av lensmann Askildsen sammen med tyske soldater med spørsmål om hvor Torbjørn befant seg. Lensmann Askildsen visste godt hvor Torbjørn arbeidet, men det ga farmor tid til å få kontakte sønnen med beskjed. Torbjørn valgte å forholde seg rolig og opplevde at tyskerne kom og hentet ham med hevet våpen. Han visste, fortalte han, at dersom han rømte, ville tyskerne hevne seg på familien. Bare tanken var god grunn til å la være. Han hadde jo ikke gjort så mye galt, mente han.

En hel gjeng med unge gutter (bl.a. Bjørn Skogsfjord) ble samlet sammen i Andorsengården og sendt til fengselet i Kristiansand, avd. B. Der satt han på celle sammen med Hans Kaddan og Alf Skåra, som var skamslått, fram til 03.januar 1943, da han ble sendt til Gestapos hovedkvarter Arkivet for avhør. Her ble han forhørt av SS-Hauptscharführer Fritz Lipicki, men tilnavnet "Slakteren". Han slapp tortur, fortalte litt og nektet for mye. Han ble advart av medfanger om at der satt tystere på cella og forholdt seg taus – og ble deretter sendt til Grini. Den 04.januar 1943 traff han igjen Kasper Sandnes. Tyskerne hadde slått i stykker nyrene hans. På Grini fikk de lov til å kle seg med egne klær under fangedrakta. De ble bevoktet av Wehrmachtsoldater og han ble satt til å grave grøfter, fikk aldri nok mat og var alltid sulten. Torbjørn var med å bygget veien til Grini – Nordli Gård.Han fortalte at det var der han lærte å sulte. Etter 6 måneder ble han ropt opp på transport til Tyskland. Rundt 145 fanger fra Major Laudals militære organisasjon ble den 10.juni 1943 sendt fra Grini fangeleir til konsentrasjonsleir i Tyskland med skipet Monterosa. Skipet gikk langs svenskekysten og krysset over til Aarhus og de gikk med tog videre til grensen. Ved den tyske grense overtok SS og der ble de stuet inn i kuvogner. Etter 2 dager i fengsel i Hamburg, der min far for første gang så en musselmann (en mann hvor nesten bare skjelettet er igjen), den 17.juni 1943, ble halvparten av fangene, deriblant Torbjørn, sendt videre til Sachsenhausen og resten endte opp i NN-leiren Natzweiler.

Min far hadde hørt om Sachsenhausen og at folk hadde omkommet der nede.

Lars O. Rølland, som var tatt på grunn av illegalt arbeid 3/4 år tidligere, traff han i Sachsenhausen. Han satt også sammen med brødrene Ernst og Thomas Pedersen, Hans Kaddan, Helner Spang, Bjarne Jørgensen, Erik Bensen, Alfred Torjesen, Alf Bringsdal, Edgar Salvesen, Trygve Ariansen, Reidar Vatne, German Gabrielsen, Karsten Jacobsen, Nils Nilsen, Tobias Håland, Åge Hageland og Otto Lund fra Mandal. Levetid i Sachsenhausen var stipulert til fire måneder.

Ved ankomst til Sachsenhausen kl 24:00 natt måtte de stå til morgenen. De ble da møtt av leirkommandanten. Han hadde følgende hilsen: " I Tyskland holder vi kuer, vi holder kuer så lenge de gir oss et utbytte". Så stirret han på fangene for å forsikre seg om at de hadde forstått hva han mente. Kommandanten sørget for at fangene ble fornedret både fysisk og psykisk. De fikk tildelt en likvogn og måtte plukke opp de som var døde i løpet av natta.

De nyankomne ble plassert i en mottagerbrakke. Der måtte de kle av seg før de ble barbert over hele kroppen. Alt hår ble dradd av med en håndmaskin, noe som gjorde fryktelig vondt. Deretter ble fangene dusjet og desinfisert med lusevæske og fikk utdelt fangeklær, tynne stripete dresser. På bena hadde de tresko og i stedet for sokker fikk de fotkluter. Det er en firkantet klut som ser ut som et pusseskinn. I karantenebrakka var de så 10 dager.

I karantenetida, som så mange andre nordmenn, måtte også Torbjørn prøve ut sko på forskjellig underlag på apellplassen. Torbjørn fikk utdelt et par støvler som var for små, men fikk ikke bytte. Hver eneste dag måtte fangene gå fire mil, i åttetall over appellplassen på forskjellig underlag og i all slags vær. Sitt fornødne måtte de gjøre underveis, ingen pauser, ingen mat.

I begynnelsen av krigen bodde nordmenn sammen med andre nasjoner, men etter hvert fikk de egen brakke, nr. 1 og nr. 23. Etter karantenetiden ble Torbjørn tildelt plass i brakke nr. 23. Der hadde han to ulltepper til disposisjon, tilgriset av ekskrementer og oppkast fra fanger som hadde hatt dem før. Han ble satt til å arbeide i arbeidskommando, kanal nr. 2, grøftegraving. Dag etter dag ble de vekket kl 04:30 om morgenen, fikk utdelt en brøds kalk og kommandert til oppstilling på apellplassen en time senere. Han gikk i kø og sto i kø som alle andre. Drevet av strømmen, truslene og frykten. Han var skrubbsulten. Hver dag gravde han grøfter: 3,25 meter lang, 1,25 meter dyp og 1,25 meter bred før pause klokka 12:00. Da fikk de en liter "stormsuppe", kokt på innvoller. Var de heldige og kom sent i rekka fikk de kanskje noen slingser. Og så like mange kubikkmeter i løpet av ettermiddagen. Så når de jobbet måtte de passe på å jobbe i to timer og så be pent om å få gå på do. Det hendte at han fikk stikke seg litt vekk, fant et bjørketre og fikk tatt en kvist som han kunne tygge på. Det hjalp veldig! Grøftegraving var beinhardt arbeid og mange omkom. Tyske vakter overvåket arbeidet og å rette ryggen medførte represalier. Hele tida med tilropene "schnell, schnell, tempo, tempo". Noen vakter var imidlertid greie og så vekk.

Etter arbeidstid ble de stående på apellplassen i rekke på fem og fem. En offiser hadde opptelling. Dersom noen manglet kunne seansen ta flere timer. Han hørte stønnene fra fanger som ble slått. Avstraffelsen førte til at musklene regelrett ble knust.

Etter seks måneder, den 04.mars 1944, ble han sammen med 70-80 andre fanger sendt på transport til en by som het Wulkow bei Trebnitz. Store områder var eid av en lokal greve, og fangene skulle bygge brakker i et skogholt, en ny konsentrasjonsleir. Først måtte de felle trær med håndsager for å rydde plass, noe som var et kolossalt tungt arbeid. Etter to måneder var de segneferdige. Men når nøden er størst er hjelpen nærmest. Like etterpå kom de første Røde Kors pakkene med mat. Etter hvert ble det bygget brakkebyer i skogholtet. Brakkene kom fra Polen. Etter en stund ble han spurt om han kunne være med å snekre lemmer som skulle blende vinduene. Det ble også bygget et fengsel der av sementmurstein. Den 30.januar 1945 måtte de rømme fra stedet. Østfronten nærmet seg og en sen natt ble fangene beordret ut på marsj. I Trepzitz ble de beordret inn i kuvogner hvor de ble stående som sild i tønne. I løpet av natta kjørte toget gjennom et sønderbombet Berlin og deretter til Oranienburg.

Neste morgen ble fangene kjørt til Heinkel flyfabrikk. Fabrikken var bygget opp etter bombeangrepet som drepte rundt 800 fanger. På Heinkel var han trekk-kraft på en vogn. Det var intern transport innen fabrikkområde som foregikk i vogn, lastet, losset og trukket av fanger. Her ble han kjent med en ung gutt fra Tjekkosllovakia, som landet het den gang. Han het Leon og bodde på den såkalte "judenblokk", ungdomsblokken på Heinkel flypalass. Den unge gutten var helt alene i verden, foreldrene var borte og det samme var tre søstre. Han søkte så tydelig kontakt og ville så gjerne stoppe fotklutene til Torbjørn, som gjengjeldelse for at min far delte av sin matrasjon. Men Torbjørn ville nemlig gi "strømpene" fra seg, men gjorde det likevel. Et døgn etterpå fikk han de tilbake, nyvasket og flott stoppet. Dette var hans kjæreste minne.

Den 05. april 1945 marsjerte de fra Heinkel flyfabrikk til Sachsenhausen. Det var en søndag formiddag og byen Oranienburg var så ødelagt at fangene ikke kom gjennom og måtte gå omveier. Neste morgen, den 06. april 1945, ble de hentet av skinnende hvite busser fra svenske Røde Kors.

Det han husker best var den hilsenen han fikk fra den svenske lotta. Hun tok hver fange i hånda og ønsket dem velkommen om bord. Hun var så høflig og viste slik medmenneskelighet. Inne i bussen smilte hun og sa at det lå en matpakke under hvert sete og de kunne bare spise! Så ble de fraktet videre til leiren Neuengamme. Der var han i vel 2 uker. Den 13. april 1945 var han blant de siste som ble kjørt ut og over grensen til Frøislev interneringsleir i Danmark hvor de ankom 15. april 1945. Da veide han 46 kg. Vekta lå normalt på 76 kg. Der var han til den 30. april 1945.

Røyken fra krematoriepipene er forsvunnet. Brakkene er ikke mere, smertehylene fra ofrene i SS-legens forsøksrom er stilnet. Torbjørn var opptatt av at vi ikke må glemme. Dersom det skjer igjen er det dere det går utover, sa han. Men han var ikke bitter. Han hatet ikke tyskerne.

Han var opptatt av menneskets verd, at alle er like verdifulle og viktige.

Etter et opphold i Sverige, fra 01. mai 1945 til 25. mai 1945, tok Torbjørn toget hjem til et fritt Norge. Under togturen fikk han oppleve både glede og sorg. Et spesielt minne sitter spikret:

En kamerat av han fortalte at han møtte et ektepar på perrongen. De hadde på seg sine fineste klær og bar på en flott blomsterbukett. De spurte om sønnen var med toget. Mennene om bord ristet på hodet og foreldrene fikk vite at sønnen omkom i Natzweiler. Kona ble hengende i armen til mannen og begynte å gråte og blomstene dalte mot jorda. Dette er det verste jeg har opplevd, sa hun. Men mannen trøstet henne så godt han kunne og preget av egen sorg kom det: han kunne jo ha vært nazist.

Ordene fra taket på Standard Tappestasjon av medfange, Bjarne Jørgensen, glemte han heller aldri: Bjarne Jørgensen takket for velkomsten og fremmøte og sa at dette skulle ha vært en av de største dagene i våre liv. Foran hele folkemengden som var samlet sa han: her står det mennesker med den dypeste sorg en kan bære og jeg føler med dere. Mange av våre beste kamerater forsvant på reisen gjennom de tyske konsentrasjonsleirene. Måtte friheten virkelig koste så mye? Ja, den måtte det!

Livsbedingungen i de tyske konsentrasjonsleirene var katastrofale. Det var slaverimentalitet gjennomført mot fangene i ett og alt, lange arbeidsdager, tildeling av fangemat som ikke stod i forhold til hardt og kroppstungt arbeid, fangeklær som ikke vernet mot uvær, vind og kulde, det var brutalitet satt i sitt ytterste system, og det var hjelpen som Røde Kors fikk inn i Sachsenhausen som reddet ham. Han ble slått og mishandlet og pådro seg senebetennelse og fikk ødelagt tennene.

Han satte i gang å arbeide på gården hjemme på Ormestad og var i arbeid helt fra han kom hjem fra fangenskap. I mange år hjalp han sin søster, Signe, med å drive kolonialbutikken

S. A. Skuland i Vågsbygd, Kristiansand.

Torbjørn traff sin livsledsager, Dagny Lunde, f. 05. juli 1921, på samlingsfesten for hjemkomne fanger etter krigen. De giftet seg 22. oktober 1949 og fikk fire barn.

I 1959 startet han opp sin egen dagligvareforretning på Vestnes i Mandal og drev denne fram til 31. desember 1988. Etter at sønnen, Gunnar Skuland, f. 16. mai 1956, overtok, fortsatte han likevel i mange år, helt til mars 1996, da butikken gikk inn i Kiwi-kjeden. Da var han nesten 76 år.

Mange ganger fortalte han barn og barnebarn om opplevelsene i tysk fangenskap, og i 1995 reiste han ned igjen til et sterkt møte med konsentrasjonsleirene – 50 år etter frigjøringen i regi av “Hvite busser” og “Aktive Fredsreiser”. Det ble i alt 5 turer med ungdomsskoleelever, barn og barnebarn. Det var vanskelig å fortelle om brutaliteten, men han fikk lagt noen flere brikker i sitt livs puslespill – fikk noen flere svar på spørsmål han hadde lurt på.

De siste årene var han plaget av lungekreft og ble operert for dette den 28.02.2000, 80 år gammel. Han bodde hjemme på Sånum i huset sitt på Langestranda, helt til de siste 3 månedene av livet sitt. Da måtte han ha kontinuerlig vakt og stell, noe han fikk på Mandal Sykehjem, avd. 1. Torbjørn døde den 28. august 2005, 85 år gammel.

Ofte hørte jeg han sang på denne sangen:

Det lysnet i skogen da ilte jeg frem, snart sto jeg der hvor bakkestupet skrånet.
Jeg så den vide bygd og jeg så mitt kjære hjem, jeg så hvor de fjerne åser blånet.
Jeg så de brede fjorder som skar seg inn i bukt, og elven så jeg blinke og krumme seg
så smukt, jeg lenges til de sollyse sletter.

Og dog var det atter som den sukkende li, kunne blidelig holde meg tilbake,
som om den bak meg hvisket: Forlater du min sti, for ned i folkevrimmelen å drage?
Akk skogen og fjellvannet hadde i mitt sinn for første gangen suset sin vemodstanke
inn, og siden jeg glemmer den vel aldri.

Ti ofte når jeg går i den myldrende by, med de bonede skinnende saler.
Den samme hvissen lyder, så bønnlig, så bly, fjernt henne fra min barndoms grønne
daler. Da griper meg en lengsel til skog og til fjell, jeg hører atter bjeller og lurlokk
ved kveld, og sus gjennom skjeggete graner.

Etter 2.verdenskrig var over,
ble det arrangert en samlingsfest, hvor følge skulle være med.
Pappa hadde ikke kjæreste, så hans medfange, Otto Lund,
ordnet med at hans forlovede, Gudrun, tok med sin gode venninne
– slik traff han Dagny Carlsen Lunde, født 05.07.1921
og de giftet seg 22.10.1949.

